

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

2

ROČNÍK 24 (LI)
PRAHA
ÚNOR
1978
CENA 10 KčS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc., (předseda), doc. ing. Milan Brannický, CSc., ing. Emil Divil, CSc., prof. dr. ing. Alois Grohlig, DrSc., doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Píř, CSc., ing. Vladimír Stýblo, CSc., doc. ing. Jan Truksa, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1977

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■
Научный журнал ЗЕМЕДѢЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издаёт Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

■
The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA published studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 2.

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiete der Ökonomik. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

V únoru 1978 uplyne 30 let od historického vítězství naší dělnické třídy, která ve svazku s ostatními pracujícími města a venkova rozhodným vystoupením rozdrtila pokus reakce o kontrarevoluční puč. Toto vítězství znamenalo zcela zásadní mocenský přelom ve vývoji národní a demokratické revoluce a otevřelo cestu k budování socialismu v naší vlasti.

Únor 1948 patří k nejvýznamnějším předělům v dějinách našich národů i Komunistické strany Československa. Jím skončila historická etapa, ve které dělnická třída splnila pod vedením KSČ významnou část svého historického poslání — od moci odstranila buržoazii a nastolila diktaturu proletariátu. Tím KSČ uskutečnila jeden z revolučních cílů, který si vytýčila při svém založení v roce 1921 a o jehož dosažení po celou dobu bojovala. Únor 1948 se tak stal počátkem nového období, ve kterém se socialismus stal u nás skutečností.

Dnes, 30 let od Vítězného února, se můžeme s hrdostí ohlédnout na uplynulé období s vědomím, že Komunistická strana Československa splnila program, se kterým vedla pracující lid do rozhodujícího střetnutí s buržoazií. Nebyla to cesta lehká, byly i potíže, chyby a nedostatky. Ale výsledky, kterých jsme dosáhli ve všech oblastech naší společnosti i života lidu, jsou přesvědčivým důkazem správnosti naší cesty. Tvůrčí uplatnění marxismu-leninismu a na jeho základě dosažené výsledky umožnily XV. sjezdu KSČ vyhlásit program všestranného rozvoje naší společnosti, zaměřený na další podstatný růst ekonomiky, na stále bohatší a plnější život lidu, prohlubování spolupráce a přátelství mezi všemi mírumilovnými národy a státy, zejména se Sovětským svazem, na trvalé úsilí zajistit mír ve světě. To vyjadřují úkoly současné etapy budování rozvinuté socialistické společnosti, nejušlechtlejší cíle socialismu a ideály komunismu.

CO PŘEDCHÁZELO ÚNORU 1948

Vítězný únor 1948 těsně souvisí s předchozím vývojem naší společnosti.

Pod údery sovětských armád a národně osvobozenického boje se zhroutila fašistická hitlerovská tyranie. Svoboda přišla z Východu. Lid načerpal z krachu buržoazní republiky a zrady agrárně finančního kapitálu drazé placené poučení. Výsledníci tohoto historického poučení a počátku

hlubokých proměn naší společnosti bylo ustavení vlády Národní fronty a přijetí Košického vládního programu. Vedoucí silou ve společnosti se stala dělnická třída v čele s komunistickou stranou.

Lidově demokratická moc se pevně opírala o systém národních výborů a nové mocenské orgány státu. Na zcela nové základy postavila lidová demokracie uspořádání vzájemných vztahů Čechů a Slováků i postavení národnostních menšin. Také naše zahraničně politická orientace se podstatně změnila, v souladu s historickými zkušenostmi byla zaměřena k nejvěrnějšímu spojenci — Sovětskému svazu.

Nastolením lidové demokracie nebyla v Československu s konečnou platností vyřešena prvořadá otázka naší revoluce — otázka moci. Komunistická strana Československa, vycházejíc z příznivé vnitřní i mezinárodní situace, se orientovala na vyřešení mocenské otázky cestou postupného rozvíjení národní a demokratické revoluce v socialistickou. Šlo v podstatě o neustálé omezování pozic buržoazie, která se ještě podílela na moci a současně o posilování a upevňování postavení dělnické třídy. Z hlediska této poválečné situace a zabezpečení vývoje naší společnosti směrem k socialismu měl stěžejní význam další rozvoj a upevnění dělnicko-rolnického svazku. Byl to všestranný zápas o vymanění pracujících rolníků z vlivu buržoazie, o jejich získání pro politiku strany a postupně pro socialismus. To v našich podmínkách bylo zvlášť obtížné vzhledem k širokému proniknutí agrární strany, klerikalismu a luďáctví na vesnici i po desetiletí vytvářené nedůvěře vůči městu.

Jedním z nejvýznamnějších opatření dalekosáhlého významu po válce bylo provedení pozemkové reformy ve prospěch pracujících rolníků. Parcelace velkostatkářské půdy se stala jedním z rozhodujících faktorů demokratizace i upevňování dělnicko-rolnického svazku. Tentokrát vedoucí politickou silou třídního zápasu o důsledné uskutečnění pozemkové reformy byla KSČ. Ve třech etapách — konfiskace půdy Němců, zrádců a kolaborantů, revize první pozemkové reformy, rozdělení veškeré spekuláční půdy a půdy nad 50 ha — bylo v letech 1945—1948 přiděleno drobným a středním rolníkům 1,7 mil. ha půdy. Do držby státu přešlo 2895 tis. ha převážně lesní půdy. Pozemková reforma vyřešila sociálně nespravedlivé vlastnické rozdělení půdy, překonala odvěký hlad po půdě a významně posílila postavení středního rolníka. Bylo uskutečněno slavné heslo Velké říjnové socialistické revoluce — půdu těm, kdož na ní pracují. —

Boj o provedení pozemkové reformy, spolu s řešením dalších problémů na vesnici, formulovaných ve známých šesti zemědělských zákonech a v Hradeckém programu (jednotná zemědělská daň, demokratizace družstevnictví, národní pojištění pro rolníky, demokratizace myslivosti, mechanizace zemědělství aj.), vyjadřovaly základní směry politiky strany na vesnici po VIII. sjezdu KSČ, rozvíjející se ofenzivu proti mocensko-politickým pozicím buržoazie. V boji o uskutečnění těchto programových úkolů politiky KSČ se vytvářela jednotná zájmů, pevný svazek dělnické třídy a pracujícího rolnictva. Naplnilo se to, oč strana usilovala v předválečném období.

Nemalý význam pro další rozvoj vztahů mezi dělnickou třídou a rolnictvem mělo též vytvoření jednotných revolučních odborů jako masové organizace dělnické třídy. Dělnická třída touto jednotou znásobovala svoji politickou a hospodářskou moc ve státě a mohla významně napomáhat při řešení agrární otázky.

Velkým vítězstvím pracujícího lidu bylo znárodnění bank, pojišťoven, hutí, dolů, závodů nad 500 zaměstnanců a některých důležitých závodů nad 150 zaměstnanců, vyhlášené na manifestaci pražského lidu 28. října 1945. Ve znárodněných průmyslových podnicích pracovalo 62 % všech zaměstnanců v průmyslu. Znárodnění likvidovalo pozice domácího i cizího finančního kapitálu a vytvářelo novou základnu pro řešení hospodářských i sociálních problémů lidově demokratického státu. Významným rysem zlidovení hospodářského života se stala účast organizací ROH a především závodních rad na správě a řízení průmyslových podniků. Vedoucí pozice v hospodářství přešly do rukou lidu. Znárodněním vznikla pro dělnickou třídu mocná hospodářská a politická opora v dalším třídním boji s buržoazií. Současně znárodnění definitivně odstraňovalo ekonomický nátlak a vykořisťování rolníků agrárně finančním kapitálem.

Zespolečenštěním značné části výrobních prostředků vzniklo v ČSR vícesektorové hospodářství. Veřejný sektor, jehož těžiště spočívalo v těžkém průmyslu, ve své podstatě představoval budoucí socialistický sektor, avšak o jeho socialistickém charakteru nebylo až do Února 1948 definitivně rozhodnuto. Podílel se na tvorbě národního důchodu 50,3 % a na celkové zaměstnanosti 35,4 %. Sektor malovýroby tvořila převážně drobná a střední rolnická hospodářství, řemeslnické a další živnostenské podniky. Tento sektor se podílel na tvorbě národního důchodu 25 % a na celkovém počtu zaměstnaných osob 40,8 %. Sektor soukromokapitalistický měl nejsilnější postavení v lehkém a potravinářském průmyslu, v zemědělství, stavebnictví a velkoobchodě. Podílel se na tvorbě národního důchodu 24,7 % a na celkové zaměstnanosti 23,8 %. Jeho charakteristickým rysem bylo nejen soukromé vlastnictví výrobních prostředků, ale i vykořisťování nájemné práce. Komunisté chápali vícesektorovost národního hospodářství jako charakteristický rys ekonomiky v přechodném období od kapitalismu k socialismu.

Po provedení revolučních vlastnických přesunů v roce 1945 stále větší význam nabývala vlastní hospodářská činnost. Bylo třeba rychle odstranit důsledky války a okupace a zvýšit životní úroveň lidu. Proto logickým pokračováním znárodnění v podmínkách lidové demokracie a jejího rozvoje se muselo stát uplatnění principu plánovitého řízení v podobě dvouletého plánu. S jeho realizací byly spojovány představy o dalším vývoji směrem k socialismu. Dvouletý hospodářský plán na léta 1947—1948 se stal po volbách v roce 1946 významným úkolem Budovatelského vládního programu.

Hospodářská oblast se stala jednou z dalších sfér, ve které probíhal v průběhu prvního roku uskutečňování dvouletého plánu silný třídní boj. Po celkovém úspěšném nástupu se brzy ukázalo, že soukromokapitalistický sektor se chce vymknout z úkolů státního plánu, sabotovat jej a v zájmu svých zisků i politických cílů buržoazie rozvracet národní hospodářství. Například stavebnictví, ve kterém bylo 90 % výroby v soukromém vlastnictví, splnilo v roce 1947 plánované úkoly pouze na 53,7 %. Avšak v téže roce bylo postaveno mimo plán 4744 tzv. černých staveb, na které bylo použito 38 % vyrobených cihel a cementu. Také potravinářský průmysl se silným soukromokapitalistickým sektorem plnil plán jen na 72 %. Naproti tomu v odvětvích, kde bylo provedeno znárodnění, byl plán splněn na 100 % a v některých případech i překročen.

Rozvratné úsilí buržoazie se projevovalo i v zemědělství. Velké sucho

způsobilo značné snížení zemědělské produkce a velké ztráty, odhadované na 11—15 miliard Kčs. Výživa lidu byla vážně ohrožena. Předpokládaná sklizeň chlebového obilí klesla na 67 %, brambor na 51 %, cukrovky na 50 % a píce zhruba na jednu třetinu. Převažující zemědělská malovýroba nebyla schopna čelit nepřízni přírody a národní hospodářství s převažujícím podílem sektoru malovýroby a soukromokapitalistického sektoru nemělo dost rezerv k překonání takových nepředvídaných okolností. A nejen to, buržoazie se snažila využít neúrody ve svůj prospěch. Představitelé buržoazie vyzývali na schůzích rolníky, aby neplnili dodávky státu, aby vyháněli z vesnic výkupní orgány a osévali jen tolik polí, kolik sami potřebují. Statkáři a kulaci obilí schovávali pro černý trh, anebo zkrmovali. Jejich podíl na celkovém množství dodávaného obilí značně klesl v porovnání s dřívějším obdobím. Tato kritická situace vzniklá suchem i sabotáží buržoazie byla překonána za významné pomoci Sovětského svazu, který poskytl 600 tisíc tun obilí, i když musel překonávat těžké důsledky války s hitlerovskými vetřelci.

Buržoazie se pokoušela svalit břemeno škod a ztrát způsobených suchem na pracující. V této souvislosti KSČ navrhla a za široké podpory mas prosadila mimořádné zdanění milionářů. Rolníkům postiženým neúrodou byla vyplácena výpomoc přesahující 4 miliardy Kčs. Tak zabezpečila strana výživu lidu ohroženou neúrodou a sabotáží buržoazie. V boji za milionářskou dávku a při zajišťování zásobování lidu potravinami značně zesílil vliv komunistů v národě, zatímco izolace reakce v Národní frontě se prohlubovala. Dělnicko-rolnický svazek, který chtěla buržoazie svým záškodnictvím rozložit, se dále upevnil.

Kapitalisté oslabovali a záměrně rozvraceli československé hospodářství i jinak. V zahraničním obchodě měl soukromokapitalistický sektor ve svých rukou více než třetinu vývozu a přes dvě třetiny dovozu. Jen machinacemi v této oblasti uniklo do ciziny 2,4 mld Kčs. Obdobně tomu bylo i v domácím velkoobchodě, kde existovalo kolem 10 000 firem. Na jeho obratu se podílel znárodněný velkoobchod 5 %, družstva 20 % a soukromokapitalistický sektor 75 %. Zisk kapitalistů v této sféře činil 1,1 mld Kčs. Kromě toho kapitalisté oslabovali národní hospodářství daňovými defraudacemi, devizovými podvody, dodáváním zboží na černý trh, předražováním, prováděním neplánovaných investic apod. Celkový výpočet legálních zisků kapitalistů vykazoval za rok částku 7200 mil. Kčs. Nelegální zisky však tuto částku podstatně zvyšovaly. Navíc Národní banka odhadovala únik kapitálu do ciziny ve výši 3 mld Kčs ročně.

Průběh prvního roku dvouletého plánu ukázal, že soukromokapitalistický sektor se stal vážnou brzdou poválečné obnovy a že v souladu s politickými cíli buržoazie usilovala o hospodářský rozvrat.

Jestliže dvouletý hospodářský plán byl označován za zkoušku lidové demokracie, znárodněné hospodářství v ní plně obstálo a prokázalo svoji perspektivu, zatímco kapitalisté potvrdili, že jsou v ní „cizím prvkem“.

Pro poválečný vývoj Československa měla stěžejní význam zahraničně politická orientace. „Vyjadřujíc neskonale vděčnost českého a slovenského národa Sovětskému svazu, pravilo se v Košickém vládním programu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na Východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost

zahraničně politickou pozici našeho státu...¹⁾ Poučení historickými zkušenostmi, zejména z období Mnichova, naše dělnická třída a ostatní pracující nedopustili, aby naše zahraniční politika byla jiná než politika pevného přátelství a spojenectví se Sovětským svazem. Tato politika byla důležitou zárukou toho, že se naše lidová demokracie bude dále vyvíjet směrem k socialismu.

Přesto, že zahraničně politická orientace lidově demokratického Československa byla v Košickém vládním programu tak jednoznačně zakotvena a opět zdůrazněna v Budovatelském programu vlády Klementa Gottwalda v roce 1946, musela naše dělnická třída a komunistická strana svést houževnatý boj o její prosazení. V praktické politice buržoazních stran se stále více ukazovalo, že jejich podpis na programech vlády byl jen taktickým manévrem. Buržoazie stále otevřeněji vystupovala proti zahraniční politice Československa, opřené o přátelství a spolupráci se Sovětským svazem. Velmi výrazně se to projevilo v jejich pokusech o prosazení koncepce tzv. mostu, kterým se mělo stát Československo ve vztazích mezi Východem a Západem, v zaměření zahraničního obchodu na kapitalistické státy, ve spekulacích okolo Marshallova plánu aj. Postup buržoazie tak očividně směřoval jen k určité obměně zahraničně politické orientace předmnichovského Československa.

Úsilí pokrokových sil naší země a prosazení politiky přátelství a spojenectví se Sovětským svazem bylo v předúnorovém období součástí revolučního třídního zápasu mezi dělnickou třídou a buržoazií. Teprve Vítězný únor 1948 rozhodl o tom, že se Československo mohlo plně zapojit do vytvářejícího se společenství socialistických zemí v čele se Sovětským svazem.

DOVRŠENÍ REVOLUČNÍHO ZÁPASU DĚLNICKÉ TŘÍDY A OSTATNÍCH PRACUJÍCÍCH V ÚNORU 1948

Listopadové zasedání ÚV KSČ v roce 1947 odhalilo záměry buržoazie, která usilovala o ochromení činnosti vlády, parlamentu a ostatních lidových orgánů s cílem vyvolat vládní krizi a pokusit se o zvrát poměrů. Komunistická strana Československa mobilizovala všechny pokrokové síly pro udržení a další upevnění lidové demokracie, za důsledné plnění Budovatelského vládního programu. Stanovila svůj předvolební postup, který směřoval k dalšímu ekonomickému oslabení buržoazie, kde měly mít důležitou roli připravované sjezdy závodních rad a rolnických komisí. Tato orientace směřovala k dosažení mocenské převahy v příštích volbách. Tento postup strany reagoval na situaci vyvolanou představiteli buržoazie, kteří zcela opouštěli přijaté programové zásady. Političti představitelé buržoazie byli v tomto rozvratnickém úsilí posilováni antikomunistickými a antisovětskými tendencemi v mezinárodním měřítku a také s nimi ve svých záměrech počítali.

Klement Gottwald k tomu řekl: „Reakce, rozlezlá na všech stranách se bude snažit ještě více ochromovat činnost vlády, parlamentu a ostatních lidových orgánů, aby v určitém okamžiku mohla vládu a parlament učinit úplně práce neschopnými. Chtěla by vyvolat ve vhodný okamžik vládní krizi a učinit pokus o vytvoření úřednické vlády. Politicky vzato takový

¹⁾ Za svobodu českého a slovenského národa. Praha, SNPL 1956.

krok by bylo nutno hodnotit jako pokus o reakční puč, jako pokus o reakční státní převrat. Na něj by bylo nutno dát patřičnou, pro reakci zdrcující odpověď. . . . Pokus o reprízu roku 1920 by pro reakci byl smrtelně riskantní. Leč do kouta zahnaná reakce je schopna jít na hazard, zejména má-li příkaz zvenčí. Proto musíme být ve střehu²⁾

V druhé polovině roku 1947 a zejména počátkem roku 1948 se reakce pokouší všemožně znemožnit uzákonění a realizaci přijatých opatření Hradeckého programu, která podporovala naprostá většina rolníků.

Ústřední revizní komise při ministerstvu zemědělství, složená ze zástupců všech politických stran, zahájila činnost 17. ledna 1948. Avšak již počátkem února odvolává demokratická strana svého zástupce. Pokoušela se tím brzdit jednání komise. Přesto se podařilo komunistům za široké podpory zástupců rolnických komisí a národních výborů během jednoho měsíce provést revizi u 282 zbytkových statků, 35 velkostatků a 10 církevních pozemkových majetků. Například Schwarzenbergovi bylo vyvlastněno 15 311 ha a olomouckém arcibiskupství 34 736 ha půdy. Rolnické komise okamžitě tuto půdy zabíraly a přidělovaly oprávněným uchazečům.

Podle dohody Národní fronty z 12. prosince 1947 měl být návrh zákona nové pozemkové reformy schválen do 15. února 1948. Avšak 12. února 1948 reakční část zemědělského výboru ÚNS zamítla projednání vládou schváleného návrhu zákona o nové pozemkové reformě. To vytvořilo vážnou situaci. Proto se schází konference předsedů rolnických komisí, aby posoudila vzniklou situaci, a usnází se na svolání celostátního sjezdu rolnických komisí na 28. a 29. února do Prahy.

Z celého předchozího vývoje bylo zřejmé, že se schyluje k vyvrcholení třídního zápasu „kdo z koho“ mezi buržoazií a dělnickou třídou. Ze strachu před výsledkem nadcházejících voleb a ztrátou svých pozic se předáci reakčních stran pokusili o kontrarevoluční zvrát. Pokus buržoazie o reakční převrat byl v zárodku rozdrčen jednotným vystoupením dělnické třídy v čele s KSČ, kolem níž se seskupila naprostá většina pracujících.

Historickou úlohu splnil v únorových dnech celostátní sjezd závodních rad, který se sešel 22. února 1948. Svým rozhodným vystoupením za řešení vládní krize, jak navrhovala KSČ, výrazně přispěl k pokojnému průběhu únorových událostí. V přijaté rezoluci sjezd dále požadoval znárodnění všech podniků nad 50 zaměstnanců, urychlené uzákonění nové ústavy, schválení zákona o národním pojištění aj. Odboráři také vyjádřili podporu uzákonění návrhu pozemkové reformy — parcelace půdy nad 50 ha.

Dělnická třída a všichni pracující si v únorových dnech vytvořili své revoluční politické orgány — akční výbory Národní fronty, které prováděly v závodech, úřadech, školách, ve městech i na vesnicích očistu veřejného života od exponentů buržoazie. Dělnická třída nepodcenila ani možnost případné obrany revolučních vymožeností lidu a od počátku vypuknutí vládní krize zakládala oddíly lidových milicí, které byly spolu se Sborem národní bezpečnosti připraveny odrazit eventuální útok kontrarevoluce.

V průběhu únorových událostí nedošlo k žádnému ozbrojenému střetnutí. Bylo to především proto, že komunistická strana svým rozvážným postupem dokázala paralyzovat záměry reakce a získat pro socialismus většinu pracujících.

²⁾ Klement Gottwald: Spisy XIV. Praha, SNPL 1958, str. 204.

Po sjezdu závodních rad a zvláště pak po mohutné jednotné celostátní jednohodinové generální stávce měl pracující lid všude moc plně ve svých rukou. Pod ohromným tlakem lidu bylo dosaženo přijetí demise zrádcovských ministrů a jmenování nové vlády obrozené Národní fronty. Vládní krize skončila úplnou politickou porážkou buržoazie a její pokus o kontrarevoluční puč byl zmařen v zárodku.

V únoru 1948 uplatnila KSČ především zásluhou Klementa Gottwalda mistrnou taktiku, která znovu potvrdila, že podmínkou úspěchu komunistické strany je věrnost marxismu-leninismu, schopnost jeho tvůrčího uplatnění v konkrétních podmínkách a situaci, umění pozvednout správnou taktikou do boje nejširší masy a rozhodnost v boji s nepřítelem. Krize byla řešena při zachování ústavních zákonů.

V tomto zápase měl velký význam dělnicko-rolnický svazek, utvářený cílevědomou politikou KSČ. Na celostátním sjezdu rolnických komisí i manifestaci na Václavském náměstí v Praze 29. února 1948 vyjádřili rolníci jednoznačnou podporu politice KSČ. Tento sjezd neměl v historii rolnického hnutí obdobu. A to nejen pro jeho početnost, ale zejména pro jeho masovou základnu a jednoznačné vystoupení pracujícího rolnictva po boku dělnické třídy proti reakci, za podporu politiky KSČ.

Klement Gottwald při hodnocení únorových událostí na krajské konferenci KSČ v Praze 28. března 1948 konstatoval: „Skvěle se držela naše dělnická třída a jí po boku — a to je významné a to také dalo únorovým událostem spád a rozhodnost — šlo rolnictvo ve své zdrcující většině. Zemědělská politika strany... tak kacéřovaná a napadaná, přinesla svoje ovoce v rozhodující chvíli, kdy rolník šel spolu s dělníkem. To nebývá v historii třídních bojů každodenním zjevem. Na politickém, taktickém a strategickém umění komunistické strany závisí, aby tyto dva nejmohutnější proudy v národě nešly proti sobě, nýbrž spolu. To se v únoru stalo a v tom také tkví příčina, že reakce byla izolována, že události měly takový spád a že se páni prostě nedostali ani ke slovu“³⁾.

Únor vytvořil předpoklady pro postupné překonání vícesektorového hospodářství. Upevnil a rozšířil existující společenský sektor národního hospodářství jako sektor socialistický. Splněním požadavků sjezdu závodních rad a odborových organizací bylo znárodněno dalších 1115 soukromo-kapitalistických průmyslových podniků se 136 293 zaměstnanci a k socialistickému sektoru byly připojeny i zbývající konfiskáty. Po druhém znárodnění v roce 1948 představoval socialistický sektor již 85 % průmyslové výroby, celé stavebnictví, velkoobchody, vývozní a dovozní firmy, mezinárodní dopravní firmy atd. Celkově se podílel 61,4 % na tvorbě národního důchodu a 41,3 % na celkové zaměstnanosti. Únor tak zakotvil nové socialistické výrobní vztahy, které se staly v československém národním hospodářství převládající.

OD ÚNORA 1948 K SOCIALISTICKÉ ZEMĚDĚLSKÉ VELKOVÝROBĚ

Krátce po slavném vítězství pracujícího lidu pod vedením KSČ nad reakcí v Únoru 1948 byl uskutečněn Hradecký program, o který ještě

³⁾ Klement Gottwald: Spisy XIV. Praha, SNPL 1958, str. 338.

nedávno byl sváděn urputný boj. Usnesením Ústavodárného národního shromáždění ze dne 21. března 1948 přešla definitivně a s konečnou platností půda bývalé cizí i domácí šlechty, církve, velkostatkářů a spekulantů do rukou rolníků. Navrácení panské a spekulanti půdy, tisíciletým vývojem zabírané pracujícím rolníkovi, se stalo skutečností. Konečnou úpravou pozemkové držby byl vyřešen starý zemědělský problém, aby půda patřila těm, kdož na ni pracují. Naplnila se slova Klementa Gottwalda, která pronesl k situaci rolníků v agrární krizi na VI. sjezdu KSČ 7. dubna 1931: „Kapitalismus vyhání drobného rolníka neúprosně z hroudy, tj. odlučuje ho od výrobních prostředků. Malý rolník může být zachráněn pouze revolucí a diktaturou proletariátu, která vyvlastní vykořisťovatele, vrátí výrobní prostředky do rukou lidu, která tedy dá i rolníkovi to, co mu kapitál vyvlastnil, tj. půdu“.

V historicky krátké době po IX. sjezdu KSČ se podařilo pod vedením KSČ zcela změnit sociálně ekonomickou strukturu rolníků, sjednotit celou československou ekonomiku na socialistických základech a vytvořit hlavní předpoklad pro vybudování moderní a vysoce výkonné socialistické velkovýroby v zemědělství. Vybudování socialistického zemědělství je velké společné dílo rolníků a dělníků. Zasedání ÚV KSČ 20. února 1973 v této souvislosti konstatovalo: „Revoluční přeměna naší vesnice by nebyla možná bez politické i značné materiální pomoci dělnické třídy. Bez ní by rolnictvo nebylo mohlo překonat roztržistý charakter malovýroby. Združstevnění vesnice bylo v nejvlastnějším zájmu rolnictva, ale i dělnické třídy a celé společnosti“.

Socialistická zemědělská velkovýroba a její rozvoj se staly zdrojem výrazných změn jak v zemědělské výrobě, tak i v životě rolníků. Vybudováním socialistické společnosti byl rolník jednou provždy osvobozen od vykořisťování kapitálu, v socialistické společnosti se mu dostalo rovnoprávného postavení, možnosti plně a všestranně se uplatnit na budování a správě společnosti. O rychlém rozvoji socialistického zemědělství svědčí skutečnost, že hrubá zemědělská produkce (ve stálých cenách z roku 1967) se zvýšila ze 40 miliard Kčs v roce 1948 na 76 miliard Kčs v roce 1975. Velmi dobrých výsledků bylo dosaženo zejména ve výrobě obilovin. V páté pětiletce bylo stanoveno vyrobit 41—42 mil. tun obilí. Bylo však dosaženo bezmála 47 mil. tun. Výroba obilí na jednoho obyvatele v porovnání s předválečným stavem probíhala takto: v letech 1934—1936 234 kg, ve třetí pětiletce 396 kg, ve čtvrté pětiletce 480 kg a v páté pětiletce 630 kg. Dosáhli jsme tedy bezmála trojnásobku proti uvedenému průměru let v buržoazní republice. Také hektarové výnosy u hlavních obilovin se zdvojnásobily. Je to výslednice celého komplexu podmínek, vytvořených socialistickou zemědělskou velkovýrobou i mezinárodní spoluprací členských zemí RVHP, zejména se Sovětským svazem.

Přední zemědělské podniky, ale též celé okresy a kraje se špičkovými výsledky přesahují nejen čtyři tuny, ale i pět tun a více, ukazují cestu, jak dále zvýšit produkci obilí a dosáhnout vytyčené úkoly pro šestou pětiletku. Směrnice stanoví vyrobit v šesté pětiletce 53—55 miliónů tun obilovin, tj. o 13—16 % více ve srovnání s pátou pětiletkou. Znamená to dosáhnout do roku 1980 průměrného hektarového výnosu obilovin ve výši 4,1—4,2 tuny.

V růstu výroby dosáhlo naše zemědělství nemalých úspěchů. Jestliže v roce 1936 vyráběl jeden pracovník v zemědělství potraviny pro 4 obyva-

tele, v současné době je zabezpečuje již pro více jak 14 obyvatel. To umožňuje zabezpečit vysoký standard spotřeby potravin u všeho lidu a přitom snižovat naši závislost na dovozu potravin. Socialistické zemědělství se stalo významným stabilizačním faktorem v našem národním hospodářství. Přitom zdaleka nevyčerpalo své možnosti. Úroveň výroby se československé socialistické zemědělství zařadilo mezi státy s nejvyspělejším zemědělstvím a mnohé z nich dynamikou růstu produkce značně předstihuje. Dosaženými výsledky jednoznačně dokumentuje přednosti socialistické zemědělské velkovýroby i nevyčerpatelné možnosti jejího rozvoje.

Na této bázi dosažených výsledků a dynamického rozvoje zemědělství vytyčil XV. sjezd KSČ další skvělou perspektivu jeho rozvoje, spočívající v dosažení soběstačnosti v zrninách a ve zvýšení soběstačnosti i v ostatních zemědělských produktech. Pro pracující v zemědělství to znamená další rozmach zemědělské výroby, plně zabezpečený odbyt zemědělské produkce, další růst životní úrovně a pevné sociální jistoty.

Život pracujících v našem socialistickém zemědělství se za jednu generaci změnil k nepoznání. Odvěká zaostalost venkova patří k nenávratné minulosti. Ve zprávě přednesené generálním tajemníkem ÚV KSČ soudruhům Gustávem Husákem na XV. sjezdu KSČ se uvádí: „V průběhu socialistické přestavby zemědělství došlo ke skutečné revoluci ve způsobu výroby i života na naší vesnici. S postupující koncentrací a specializací výroby, s vědeckotechnickým pokrokem, s uplatňováním průmyslových metod a velkovýrobních technologií, s růstem kvalifikace se mění charakter práce v zemědělství a prohlubuje se sepětí družstevního rolnictva se zájmy a potřebami socialistické společnosti. Již sama skutečnost, že stále větší počet pracovníků v zemědělství pracuje s moderními stroji a mechanismy svědčí o tom, jak rychle se přibližuje charakter zemědělské práce práci v průmyslu“.

Dále ve zprávě o hlavních směrech hospodářského a sociálního vývoje v ČSSR v letech 1976—1980 se konstatuje, že jsme viditelně postoupili i ve vyrovnávání životních podmínek venkova s městem. Přispěly k tomu jak vyšší příjmy zemědělců, které dnes v podstatě dosahují úrovně průměrných mezd v celém národním hospodářství, tak i podstatné zlepšení pracovních podmínek. Jestliže proti roku 1937 vzrostla osobní spotřeba na jednoho obyvatele více než trojnásobně a reálné mzdy zhruba dva a půlkrát, potom tento vývoj byl ještě rychlejší u rolníků. K tomu třeba dodat, že společenská spotřeba obyvatelstva, která bezprostředně ovlivňuje životní úroveň každého, kryje přibližně jednu třetinu jeho potřeb. Ve vybavenosti domácností není podstatných rozdílů. Koncem roku 1975 připadalo v ČSSR na 100 domácností 107 praček a odstředivek, 80 chladniček, 170 rozhlasových přijímačů, 97 televizorů a 37 osobních automobilů.

Mezi největší přednosti socialistické společnosti patří sociální zabezpečení družstevních rolníků, které je v ČSSR na špičkové světové úrovni.

Únor 1948 otevřel cestu k vybudování socialismu v naší vlasti. Dosažené výsledky ve vytvoření a rozvoji našeho socialistického zemědělství jsou přesvědčivým dokladem mezinárodní platnosti leninské teorie socialistického združstevnění zemědělství a jejího tvůrčího uplatnění v československých podmínkách. Dosáhli jsme nemálo. Práce v socialistickém zemědělství se postupně vyvíjí od fyzicky namáhavé ke komplexně mechanizované, s rostoucím podílem tvůrčí činnosti. Družstevní rolnictvo se tak postupně přibližuje technickým vybavením a charakterem své práce

dělnické třídě. Naplňování závěrů XV. sjezdu KSČ vede k dalšímu posilování svazku dělníků, družstevních rolníků a socialistické inteligence — pevného základu budování rozvinuté socialistické společnosti.

Došlo dne 17. 10. 1976

Adresa autora:

Prof. Jaroslav Kabrheľ, Vysoká škola politická ÚV KSČ, Mártiho 31, 162 52 Praha 6
— Velešlavín

Únorové vítězství v roce 1948 dovršilo etapu přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou. Nastolení diktatury proletariátu umožnilo dělnické třídě pod vedením Komunistické strany Československa přistoupit k realizaci hlubokých socialistických přeměn v československé společnosti. KSČ již v období let 1945—1948 měla rozhodující podíl na formování i provádění zemědělské politiky. K zahájení kvalitativních změn však mohlo dojít teprve po definitivním převzetí moci dělnickou třídou. KSČ již v době buržoazní republiky ve svém programu ukazovala, že rolnická otázka může být řešena pouze cestou revolučních přeměn celé společnosti. Proto boj za dílčí požadavky spojovala s bojem za nastolení diktatury proletariátu, vycházejíc při tom ze zkušeností Velké říjnové socialistické revoluce a z přestavby sovětského zemědělství na socialistických základech.

Marx-leninská politika KSČ v období buržoazní republiky, v době národně osvobozovacího boje i v období let 1945—1948 vedla k tomu, že pracující rolnictvo se stalo spojencem dělnické třídy v boji o moc. Rolnická otázka v socialistické přestavbě není však otázkou izolovanou — souvisí s politikou industrializace, s politikou, která vede k odstraňování ekonomických rozdílů mezi jednotlivými oblastmi země, s řešením národnostních problémů apod.

Bilance zemědělské politiky po uplynutí třiceti let od únorového vítězství pracujícího lidu je úctyhodná. Zemědělství, organizované na principech velkých státních i družstevních zemědělských podniků, patří dnes k silným článkům ekonomiky ČSSR. Analýza dlouhodobého vývoje podle všech běžných kritérií ukazuje na velmi pozitivní změny se stavem výchozího období. Současný stav znamená vytvoření disponibilních zdrojů pro další efektivní vývoj tohoto odvětví.

V této stati chceme poukázat na některé otázky zemědělství buržoazní ČSR, neboť konfrontace toho, co je (a tato skutečnost je všeobecně známá) s tím, co bylo je nejpřesvědčivějším důkazem úspěšné cesty nastoupené po Únoru 1948. Jenom menší část dnešního obyvatelstva má konkrétní představu o situaci v zemědělství před druhou světovou válkou. Literatura v tomto směru je spíše skromná než bohatá. Proto se domníváme, že pojednání o těchto otázkách má i výchovný význam pro mladou generaci zemědělských odborníků.

Situaci v zemědělství ve dvou kvalitativně odlišných společenských rádech nelze hodnotit pouze podle ukazatelů charakterizujících stav a vý-

voj výrobních sil. Odlišné výrobní vztahy se projevují v celé řadě oblastí: v sociálně ekonomické struktuře výrobců, v rozdílech předpokladů i efektů různých skupin závodů a v jejich sociálně ekonomických důsledcích, v činitelích ovlivňujících vývoj výroby apod.

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÁ STRUKTURA VELKOVÝROBA A MALOVÝROBA

Zemědělství buržoazní ČSR se vyznačovalo značnou sociálně ekonomickou diferenciací. Hospodařily zde závody s velmi rozdílnou výměrou zemědělské půdy. Výměra zemědělské půdy není sice jediným kritériem pro zařazení závodu do té které kategorie (v jednotlivých konkrétních případech dokonce není ani kritériem rozhodujícím), nicméně při analýze celého souboru zemědělských závodů umožňuje daný jev sledovat poměrně objektivně. Podle sčítání z roku 1930 hospodařilo na území ČSR celkem 1641 tis. závodů. Téměř tři čtvrtiny z nich měly však nižší výměru než 5 ha zemědělské půdy a pouze necelé jedno procento výměru vyšší než 50 ha. Na závody do 10 ha připadalo pouze 46 % zemědělské půdy. Zemědělství ČSR té doby lze proto charakterizovat jako zemědělství převážně malovýrobního charakteru.

Zastoupení zemědělské půdy podle velikostních skupin bylo však značně nerovnoměrné. Velikostní skupina např. do 2 ha se podílela na počtu závodu 46 %, ale disponovala pouze 7 % půdy; na druhé straně podíl závodů ve skupině nad 100 ha činil pouze 0,3 % z celkového počtu závodů, ale jejich podíl na půdě představoval téměř 14 %.

Velkovýroba před malovýrobou se vyznačovala i tím, že byla lépe technicky vybavena, byť šlo o celkově nízkou úroveň výrobních prostředků průmyslového původu. Sčítání zemědělských závodů poskytuje přehled o počtu parních lokomobil, spalovacích motorů, elektromotorů, traktorů, secích a žacíích strojů, vyorávačů brambor, o počtu jednotlivých kategorií tažných zvířat apod., a to podle velikostních skupin (tab. I a II).

I. Podíl jednotlivých velikostních skupin na počtu závodů a na výměře zemědělské půdy v ČSR v roce 1930*)

Velikostní skupina podle ha z. p.	Zemědělské závody		Podíl závodů na z. p. v %	Průměrná výměra v ha
	počet v tis.	%		
do 2	754	45,9	7,3	0,82
2—5	444	27,1	17,5	3,35
5—10	254	15,5	21,1	7,06
10—20	138	8,4	22,5	13,81
20—50	42	2,5	13,4	27,39
50—100	5	0,3	4,3	69,67
100 a více	5	0,3	13,9	231,92
Celkem	1 642	100,0	100,0	5,16

*) Pramen: Sčítání zemědělských závodů v roce 1930, díl II. a III. Vydal SÚS, Praha 1935, 1936. Tentýž pramen se vztahuje ke všem tabulkám i údajům v textu, pokud se vztahují k roku 1930, resp. pokud není uveden pramen jiný.

Tyto údaje umožňují zjistit, kolik procent závodů jednotlivých velikostních skupin používá ten který druh výrobního prostředku.

Z celkového počtu 3761 traktorů ve všech skupinách bylo ve skupinách až do 10 ha zemědělské půdy pouze 72 traktorů, zatímco ve skupinách nad 50 ha 2524 traktorů. V průměru let 1926—1930 bylo na 1 ha zemědělské půdy použito ve skupině od 2 do 5 ha 22,2 kg čistých živin NPK, zatímco v závodech nad 100 ha 40,5 kg.¹⁾

II. Procento závodů, které používaly jednotlivé druhy strojů v ČSR v roce 1930

Používané výrobní prostředky	Velikostní skupina v ha z. p.	
	2—5	50—100
Parní lokomobily	0,0	13,6
Spalovací motory	0,1	11,7
Elektromotory	0,4	25,2
Sečí stroje	7,5	61,9
Žací stroje travní	0,5	48,9
Hrstočky	0,1	45,5
Vyorávače brambor	0,1	26,5
Tažná zvířata**):		
pouze koně	10,6	2,7
pouze volí	3,1	1,6
pouze krávy	70,9	0,7

**) Jedná se o podíl závodů v obou uvedených velikostních skupinách v procentech, které mají jednotlivé kategorie tažných zvířat. Zbytek do 100 % připadá na kombinaci tažných zvířat, resp. na závody bez tažných zvířat vůbec.

Tyto i další údaje z buržoazní ČSR potvrzují obecně platné závěry, k nimž dospěl V. I. Lenin ve svých analýzách sociálně ekonomické situace v zemědělství v Rusku a v několika jiných kapitalistických zemích:

1. Závody kapitalistické velkovýroby mají podstatně vyšší podíl na zemědělské půdě než na celkovém počtu závodů.

2. Přednosti velkovýroby se projevují ve větším využití v té době známých zemědělských strojů a chemických prostředků. Velkovýroba měla možnost si je opatřit a měla možnost je využít.

Tato skutečnost se pak projevovala ve značné diferenciaci v dosažené úrovni produktivity práce. V průměru let 1926—1930 činila hodnota hrubé zemědělské produkce na jednoho pracovníka ve skupině 2—5 ha zemědělské půdy pouze 6526 Kčs ročně; v tomtéž období tentýž ukazatel ve skupině nad 100 ha představoval 34 138 Kčs. Jde o rozdíl více než pětinásobný.

Všem těm, kteří se otázkami zemědělství buržoazní ČSR alespoň trochu zabývali, je známo, že z hlediska hrubé produkce na jednotku půdy

¹⁾ Výrobní podmínky, organizace a výsledky zemědělských závodů v Československu (průměr let 1926—1930). Vydal Zemědělský ústav účetnicko-správní Československé republiky, Praha 1935. Tentýž pramen se vztahuje i na jiné údaje v textu, pokud se týkají let 1926—1930.

jsme se setkávali s opačnými tendencemi než u produktivity práce. Tato skutečnost však v žádném případě nevyplývá z rozdílných výnosů těchto plodin ve prospěch nižších skupin zemědělských podniků. Naopak, výnosy vykazovaly jednoznačně vzestupnou tendenci směrem k vyšším velikostním skupinám. V průměru za léta 1926—1930 představoval rozdíl mezi výnosy ve skupině od 2 do 5 ha a ve skupině nad 100 ha zemědělské půdy (ve prospěch poslední skupiny) u pšenice 0,215 t, u žita 0,200 t, u ječmene 0,267 t, u ovsa 0,287 t a u brambor 2,21 t. Výnosy u cukrovky byly téměř stejné. Rozdíl v hrubé produkci na jednotku plochy vyplýval ze dvou skutečností: z vyššího podílu okopanin na osevních plochách a z větší hustoty hospodářských zvířat na 100 ha zemědělské půdy.

Tuto skutečnost lze vysvětlit ekonomickými důvody — velkovýroba dávala přednost odvětvím cenově výhodnějším a pracovní méně náročným, zatímco drobná výroba v důsledku vysokého počtu pracovních sil na jednotku půdy inklinovala k univerzálnějšímu zaměření s vyšším podílem okopanin a vysokými stavy hospodářských zvířat (včetně potřeby zajistit živou tažnou sílu, která v drobné výrobě byla reprezentována především kravským potahem). Nelze proto dnešní kritéria hospodaření přenášet do kvalitativně odlišných podmínek. Pro kapitalistického výrobce i v zemědělství platí jako kritérium hospodaření zisk ve vztahu k vloženému kapitálu. Pod tímto zorným úhlem proto mění i strukturu výroby tak, aby dosáhl maximálního zisku z vloženého kapitálu.

Přednosti velkovýroby před malovýrobou se projevovaly i ve vyšším podílu tržní produkce na hrubé produkci. Stupeň zapojení na trh je projevem společenské dělby práce a dělba práce — jak známo — je faktorem, který zpětně působí na rozvoj výroby. V průměru za léta 1926—1930 byly rozdíly v procentu tržnosti mezi závody velikostní skupiny 2—5 ha a závody nad 100 ha zemědělské půdy tyto:

u pšenice 25—60 %,	u prasat 53—91 %,
u brambor 9—20 %,	u mléka 26—84 %,
u žita 20—45 %,	u vajec 40—62 %.
u ječmene 40—60 %,	

Tržnost u těchto výrobků v průměru za celé zemědělství i v jednotlivých velikostních skupinách klesala směrem na východ — byla podstatně nižší na Slovensku než v českých zemích. I tato skutečnost je jedním z ukazatelů zaostávání slovenského zemědělství za zemědělstvím českým.

„Drobná výroba“ a „velkovýroba“ jsou ekonomické kategorie, vyjadřující v podmínkách kapitalistického zemědělství důležitou sociálně ekonomickou realitu. V. I. Lenin v práci Kapitalistický řád soudobého zemědělství, v níž na základě soupisu zemědělských závodů v Německu z roku 1907 polemizuje s názory o stabilitě drobné výroby, si kladl otázku a současně na ni odpovídá: „Skutečně kdekdo mluví o malovýrobě. Co je to však malovýroba? Nejobyčejší odpověď na tuto otázku je ta, že malovýroba je takové hospodářství, které nepoužívá námezdní práce. Tak to vidí nejenom marxisté.“ Na jiném místě téže práce uvádí: „A použití námezdní práce je hlavním charakteristickým znakem každého kapitalistického zemědělství“.²⁾ Aby zjistil sociálně ekonomickou povahu

²⁾ Lenin V. I.: Kapitalistický řád soudobého zemědělství. In: Vývoj kapitalismu v zemědělství (1899—1915). Praha, Svoboda 1951, str. 229, 232.

závodů zastoupených ve velikostních skupinách (zemědělská půda v uvedeném soupisu byla jediným znakem pro třídění závodů do skupin), všimá si vztahu mezi počtem rodinných příslušníků pracujících v zemědělství a počtem námezdních dělníků. Na základě podrobné analýzy třídí hospodářství do tří skupin: I. hospodářství proletářská (v rozhodující části těchto hospodářství je hlavním zaměstnáním námezdní práce), II. hospodářství rolnická (hlavní masu tvoří samostatní zemědělci, přičemž počet rodinných pracovníků je větší než počet námezdních pracovníků), III. hospodářství kapitalistická (počet námezdních dělníků je větší než počet rodinných pracovníků).³⁾

III. Vztah mezi rodinnými a námezdními pracovními silami podle skupin závodů v průměru et 1926—1930*)

Velikostní skupina podle ha z. p.	Na 100 ha zem. půdy připadá		Na 100 rodinných pracovních sil připadá námezdních pracovních sil
	rodinných pracovních sil	námezdních pracovních sil	
České země			
do 2	102,1	1,6	1,5
2—5	63,6	3,7	5,8
5—20	28,2	11,0	39,0
20—100	7,6	18,2	239,5
nad 100	0,9	25,7	2 855,5
Slovensko			
do 2	160,5	1,3	1,3
2—5	62,4	2,1	3,4
5—20	31,5	6,1	19,4
20—100	7,7	12,5	162,3
nad 100	0,6	18,0	3 000,0

*) Počet rodinných pracovních sil je reprezentován stálými rodinnými příslušníky a příslušníky rodin pracujících v zemědělství dočasně, převedených na stálé pracovníky (z údajů o počtu odpracovaných dnů dočasně pracujícími a průměrného počtu pracovních dnů připadajících na stálého rodinného příslušníka). Námezdní pracovníci zahrnují úředníky, deputátníky, čeledě ve stravě a srovnatelný počet námezdních denních a sezónních pracovních sil (způsob výpočtu viz poznámka u rodinných příslušníků).

Zajímavé údaje v tomto směru poskytuje statistika z 30. let u nás. Podle sčítání zemědělských závodů z roku 1930 ve skupině do 2 ha v Čechách připadá jedna námezdní pracovní síla na 100 závodů a ve skupině 5—10 ha na každý pátý závod. Ve skupině 10—20 ha je to již 1,1 námezdní síly, přičemž počet rodinných příslušníků činí 3,2. Tato velikostní skupina ještě reprezentuje rolnickou malovýrobu, přičemž již zřejmě nejde o sku-

³⁾ tamtéž, str. 233.

pinu zcela homogenní — výskyt námezdních pracovních sil je příliš častý a v této skupině se zřejmě nachází značný počet závodů jiné sociálně ekonomické kategorie. Počínaje skupinou 20—50 ha, převažuje již počet námezdních pracovních sil nad rodinnými příslušníky. Jiná situace byla na Slovensku. Nižší intenzita výroby poněkud zkresluje použití stejných intervalů pro třídění závodů do skupin podle zemědělské půdy. Současně to však svědčí o tom, že proces kapitalizace slovenského zemědělství nepostoupil v té době tak daleko, jak tomu bylo ve vyspělejších českých zemích. Na Slovensku dokonce ve skupině 20—50 ha počet námezdních pracovních sil byl jenom poloviční ve vztahu k počtu rodinných příslušníků. Teprve nad 50 ha dochází ke kvalitativnímu obratu.

Všimněme si této otázky podrobněji na základě údajů z let 1926—1930 (tab. III). Nevýhodou citovaného pramene jsou širší intervaly (5—20, 20—100 ha), avšak na druhé straně umožňuje rodinné i námezdní pracovní síly specifikovat daleko precizněji, neboť zahrnuje nejenom trvale pracující, ale i dočasně pracující obou kategorií. Počty pracovních sil uváděné ve vztahu na 100 ha zemědělské půdy současně dokumentují neúměrné zatížení drobné výroby, což není ani tak projevem ekonomické nutnosti, jako spíše projevem agrárního přelidnění. Agrární přelidnění jako skrytá forma nezaměstnanosti v zemědělství za kapitalismu bylo důsledkem kapitalistických výrobních vztahů (stagnace ekonomiky a ve třicátých letech zejména její krize, která znemožňovala zaměstnávání volných pracovních sil) a současně i brzdou technického pokroku v zemědělství. Nejzaostalejší zemědělské oblasti se staly hlavním zdrojem hospodářské emigrace ze země.⁴⁾

VÝVOJ ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY, AGRÁRNÍ KRIZE A JEJÍ SOCIÁLNĚ EKONOMICKÉ DŮSLEDKY

Zemědělství v průběhu třicátých let se stalo druhým nejdůležitějším odvětvím národního hospodářství ČSR. Až do začátku 20. let převažuje podíl obyvatelstva příslušného k zemědělství, lesnictví a rybářství nad podílem v průmyslu, stavebnictví i řemeslech. Tak v roce 1921 připadá na první skupinu odvětví 38,3 %, zatímco na druhou skupinu 34,5 %. Situace byla ovšem značně odlišná — v českých zemích dokonce již v roce 1910 činí poměr mezi zemědělstvím a průmyslem 34,4 % : 39,6 % ve prospěch průmyslu, zatímco na Slovensku ještě v roce 1930 průmysl, stavebnictví a řemesla se podílejí pouze 17,8 %, kdežto na zemědělství a lesnictví připadá 56,7 %.⁵⁾ Uvádíme tyto údaje proto, poněvadž vztah mezi obyvatelstvem příslušným podle jednotlivých odvětví svědčí o stavu ekonomického rozvoje země, resp. jejich jednotlivých územních celků. Relativní pokles zemědělského obyvatelstva je starého data. Podle francouzského ekonoma

⁴⁾ Za období 1922—1932 emigrovalo z ČSR celkem 291 tis. obyvatel, z toho na zemědělce připadalo 35,5 %. Slovensko se podílelo na emigraci 55 %, avšak jeho podíl na vystěhovaných zemědělci činil 78,2 %. Tato skutečnost svědčí o tom, že hlavním zdrojem emigrace byly zemědělské zaostálé oblasti. Pramen: Reich E., Základy organizace zemědělství Československé republiky. Ministerstvo zemědělství, Praha 1934, str. 153, 154.

⁵⁾ Průcha V. a kol. Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století. Praha, Svoboda 1974, str. 498.

L. Melassise v rozvinutějších zemích západní Evropy v 18. století na 100 obyvatel připadalo 80 obyvatel příslušných k zemědělství; v 19. století tato proporce se mění na 50 : 50 a ve 20. století na 20 : 80.⁶⁾ Zatímco v českých zemích je již od roku 1890 relativní pokles zemědělského obyvatelstva doprovázen i poklesem absolutním, na Slovensku k absolutnímu vzestupu dochází ještě mezi lety 1921—1930. Vyšší stupeň agrárního přelidnění na Slovensku — jak jsme na to podrobněji upozornili — byl jak projevem, tak svým způsobem i příčinou ekonomické zaostalosti.

Přes uvedené rozdíly mezi českými zeměmi a Slovenskem byl celkový vývoj zemědělské výroby v meziválečném období obdobný. V prvních letech po válce převažovala poptávka nad nabídkou, což mělo za následek růst cen zemědělských výrobků. Poválečná agrární krize, která se v mezinárodním měřítku ohlásila v roce 1921, se v Československu plně neprojevila. Ceny v průběhu let 1921—1923 sice pronikavě poklesly, avšak zatím se nenahromadily neprodejné přebytky výrobků. Dříve nenasyčený trh umožňoval jejich odbyt.⁷⁾ Nejpriznivější situace v zemědělství nastala v období dočasné stabilizace kapitalismu. Bereme-li index výroby v roce 1929 za 100, činil stav v roce 1926 90,9, 1927 98,3 a v roce 1928 95,7 %. Zavedení agrárního cla z roku 1925 má za následek pokles dovozu zemědělských výrobků a potravin a vzestup cen rostlinných výrobků na vnitřním trhu. V průměru za léta 1924—1929 kryje domácí výroba spotřebu obilovin (včetně kukuřice) z 89 %, brambor na 100 %, luštěnin z 96 %, vína ze 45 %, tabáku z 29 %, olejnatých plodin z 10 %, hovězího masa ze 78 % a sádla z 36 %.⁸⁾

Úsilí o racionalizaci výroby se projevovalo i v zemědělství. Technický pokrok probíhal značně nerovnoměrně — intenzivněji v českých zemích než na Slovensku, rychleji ve velkovýrobě než v malovýrobě. Technická úroveň však byla celkově stále nízká. Můžeme o tom soudit na základě údajů ze sčítání zemědělských závodů v roce 1930 (o tom, jaké stroje a nářadí a v jakém počtu závodů se vyskytovaly).

Koncem dvacátých let zasahuje Československo hospodářská krize. Počet nezaměstnaných dělníků činí v roce 1933 738 tis., což představuje téměř jednu třetinu průmyslového dělnictva. Roční průměrná mzda (včetně nezaměstnaných dělníků) klesá ze 7391 v roce 1929 na 4367 Kč v roce 1933.⁹⁾ Krizové jevy v průmyslu a v zemědělství se časově prolínaly a vzájemně zostřovaly.

Důsledky agrární krize se projevovaly v relativní nadvýrobě potravin a zemědělských surovin, poklesem cen zemědělských výrobků a celkovým zhoršením odbytových podmínek a tím i sníženou rentabilitou výroby, technickou stagnací a změnami ve struktuře výroby. Krize se u statkářů projevila poklesem míry zisku, přičemž část cenových ztrát kompenzovali snížením mezd zemědělských dělníků. U drobných výrobců však šlo o samotnou jejich existenci.

Agrární krize v zemědělství byla přitom vleklejší než v průmyslu — prohlubovala se až do roku 1934. Výrobci se pokoušeli cenové ztráty kompenzovat zachováním objemu výroby. Je sice pravda, že objem hrubé

⁶⁾ Lamser Z.: Postavení zemědělství v celkovém ekonomickém vývoji. Kandidátská disertační práce, Praha 1969.

⁷⁾ Průcha V. a kol.: cit. dílo, str. 107, 108.

⁸⁾ Reich E.: cit. dílo, str. 288 a následující.

⁹⁾ Průcha V. a kol.: cit. dílo, str. 405.

zemědělské produkce klesá v roce 1930 proti roku 1929 o 3,7 %, v roce 1931 o 4,4 %, avšak v roce 1932 je dosaženo největšího objemu v poválečném období — úroveň výroby z roku 1929 je překročena o 1,4 %. Počínaje následujícím rokem výroba klesá a v roce 1935 činí pouze 89 % z roku 1929.¹⁰⁾

Na začátku roku 1932 zorganizoval Ústav pro zemědělskou politiku při ČAZ dotazníkovou akci, která měla prokázat, jak se krizová situace odráží ve výdajích zemědělských výrobců na nákup průmyslového zboží (výrobního i spotřebního). Dotazníková akce zahrnovala 208 závodů různých velikostních skupin, z toho 133 závodů v Čechách, 21 na Moravě a 54 na Slovensku. Vydání byla sledována za tři období — nás však zajímá změna za období 1930/31 ve srovnání s obdobím 1926/29.

Provozní vydání na 1 ha zemědělské půdy poklesla v Čechách z 1261 na 984 Kč, na Moravě z 1306 na 1019 a na Slovensku z 720 na 550 Kč. Provozní vydání se tedy snížila v Čechách o 22 %, na Moravě o 22 % a na Slovensku o 24 %. Změny byly zjišťovány podle velikostních skupin: do 5 ha, 5—10 ha, 10—20 ha a 50 a více ha zemědělské půdy. Nikterak nepřekvapuje, že čím menší výměra zemědělského závodu, tím větší pokles provozních vydání. V Čechách došlo k následujícímu poklesu (v pořadí podle dříve uvedených skupin): 29,2; 23,1; 24,0; 21,6 a 18,5 %; na Slovensku 27,2; 26,8; 24,4; 22,2; 21,5.

Krise se projevuje i ve změnách nákladů na osobní spotřebu zemědělců. Ve vztahu na jednu osobu klesá spotřební vydání v letech 1930—1931 proti období let 1926—1929 v Čechách z 3882 Kč ročně na 3124 Kč, na Slovensku z 2052 na 1511 Kč ročně. Přitom je třeba vzít v úvahu, že rozdíly ve spotřebním vydání (mimo spotřebu výrobků z vlastního hospodářství) činily v letech 1926—1929 mezi krajními skupinami závodů (do 5 ha a nad 50 ha) v Čechách více než sedminásobek a na Slovensku téměř šestinásobek. V průběhu sledovaného období se rozdíly dále prohloubily, neboť pokles spotřeby byl vyšší v nižších velikostních skupinách (do 5 ha v Čechách došlo k poklesu o 27 %, na Slovensku o 34 %) než ve vyšších velikostních skupinách) ve skupině nad 50 ha klesá vydání v Čechách o 20 a na Slovensku o 28 %.¹¹⁾

V době krize došlo k prohloubení zadluženosti rolníků, dosáhla více než 20 mld Kč. Největší zadluženost vykazovaly drobné rolnické závody, kde činila 3,1 až 4,1 tis. Kč na každý hektar zemědělské půdy. Exekutor byl na vesnici velmi častým „hostem“. Jestliže v letech 1923—1926 bylo prodáno v nucené dražbě 3631 usedlostí, v letech 1930—1935 již 129 843 usedlostí. Počet vnucených správ stoupl z 1490 na 44 508 a počet hospodářství, na něž bylo uvaleno zástavní právo, stoupl z 20 378 na 318 198. V letech 1923—1935 v podmínkách kapitalistických výrobních vztahů bylo postiženo kolem 600 tis. závodů, z toho 133 574 bylo zničeno úplně.¹²⁾

Neúnosná situace u drobných výrobců vedla i k otevřenému odporu proti buržoazní státní moci. Příkladem je vzpoura drobných rolníků v obci Čertižné a Habura v okrese Medzilaborce na jaře 1935. Bezprostředním podnětem živelného výbuchu bylo vyhlášení 9 exekucí dne 13. března.

¹⁰⁾ tamtéž, str. 503.

¹¹⁾ Lom F.: Pohyb zemědělských vydání ve třech obdobích 1909—1913, 1926—1929, 1930—1931. Ministerstvo zemědělství ČSR, Praha 1933, str. 43—46.

¹²⁾ Lom F.: Příčiny zadlužení rolnictva za kapitalismu. Sociologie a historie zemědělství, 1970, č. 1, str. 43—54.

Rolníci se postavili na odpor, napadli četnickou stanici a zabránili výkonu dražby. Výsledek otevřeného vystoupení rolníků se projevil v odvolání všech exekucí v okrese Medzilaborce. Avšak již 14. dubna 1935 na návrh okresního soudu v Medzilaborcích ruší krajský soud v Košicích předchozí zastavení exekucí s odůvodněním, že „.....další odklady ve výkonech soudních exekucí a dražeb by u nevzdělaného lidu mohly vzbudit falešné představy o slabosti státní moci“. Největší význam rolnické vzpoury na východním Slovensku spočíval v jejím dlouhodobém politickém působení nejenom v této oblasti, ale i v celé republice. Rolníci si svým činem získali sympatie a solidaritu veřejnosti, a to zejména mezi bratislavským a pražským průmyslovým dělnictvem.¹³⁾

A tak i poměry v buržoazním Československu plně potvrdily závěry vyslovené V. I. Leninem v práci Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství (v níž analyzuje situaci v USA) z let 1914—1915, v níž mezi jiným říká: „Základní a hlavní tendencí kapitalismu je vytlačování drobné výroby velkovýrobou jak v průmyslu, tak v zemědělství. Toto vytlačování však nelze chápat jen ve smyslu okamžitého vyvlastnění. Vytlačováním je také ožebračování, zhoršování podmínek hospodaření malých zemědělců, které se může vléci léta a desetiletí. Toto zhoršování se projevuje jak v nadměrné práci nebo ve zhoršené výživě drobného zemědělce, tak v jeho zadluženosti, jak ve zhoršení výkrmu a vůbec chovu dobytka, tak ve zhoršení podmínek péče o půdu, jejího obdělávání, hnojení apod., tak ve stagnaci techniky hospodaření atd.“¹⁴⁾

Východisko z krize hledala i buržoazie, samozřejmě v souladu se svými zájmy a především na úkor pracujících měst i venkova. Byly zde snahy o omezení osevních ploch (zejména žita, ječmene), o snížení stavu dojníc a prasnic regulací cen zemědělských výrobků, celní politikou, zkrmováním obilí, cukru apod. KSČ bylo jasné, že pouze revolučními změnami lze dospět k řešení složitých sociálně ekonomických problémů, v nichž se ocitly statisíce drobných a středních zemědělských výrobců a pracujících měst. Výstižně to řekl K. Gottwald v poslanecké sněmovně v listopadu 1931, když uvedl: „A chcete vědět, jak my budeme řešit krizi? Nuže vezte: My vyvlastníme bez náhrady všechny fabriky, banky a doly, zvýšíme mzdy a dáme lidu chléb a práci. My vyvlastníme bez náhrady všechny velkostatky a církevní panství a dáme pracujícím rolníkům půdu. Zrušíme jejich daně a dluhy... To je náš program... A v osvobozeném socialistickém Československu nebude pak krize, nebude nezaměstnaných, nebude hladu, nebude bídy. Pracující lid se zbaví existenční nejistoty, strachu a hrůzy před zítřkem a všemu pracujícímu lidu bude zajištěn radostný a šťastný život“.¹⁵⁾

V této souvislosti je zapotřebí poznamenat, že zemědělská politika strany se začala formovat již od doby jejího vzniku v roce 1921. Avšak až do roku 1929, tj. do V. sjezdu, byla značně poznamenána tehdejšími oportunistickým vedením. K marx-leninskému přístupu dochází teprve na V. sjezdu a k důslednému rozpracování na VI. sjezdu v roce 1931. KSČ staví do

¹³⁾ Plevza V., Vebr L., Cambel J.: KSČ a rolnická otázka na Slovensku (1921 až 1960). Bratislava, ŠVPL 1961, str. 335—339.

¹⁴⁾ Lenin V. I.: Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. Sešit I. Kapitalismus a zemědělství ve Spojených státech amerických. In: Vývoj kapitalismu v zemědělství (1899—1915). Praha, Svoboda 1951, str. 306—307.

¹⁵⁾ Gottwald K.: Spisy, sv. III. Praha, Svoboda 1955, str. 131, 132.

popředí revoluční řešení agrární otázky vytvořením diktatury proletariátu. Staví se za vyvlastnění veškeré velkostatkářské, církevní, státní i obecní půdy bez náhrady a její předání do rukou pracujících rolnických mas. KSČ spojovala tento boj se všemi dílčími požadavky pracujících mas venkova (hlavně v otázce daní, dluhů). Hlavními východisky v propagaci myšlenek programu KSČ mezi rolníky byly program proletářské diktatury dělnicko-rolnické vlády v Československu a zkušenosti vítězné proletářské revoluce v SSSR, hlavně zkušenosti s budováním socialistického zemědělství (viz: Přehled dějin KSČ. Praha, Svoboda 1976, str. 153; Kabrhel J. a kol.: Boj KSČ o socialistickou vesnici. Praha, MZVŽ 1971, str. 11—19, 80. Plevza V., Vebr L., Cambel J.: KSČ a rolnická otázka na Slovensku (1921—1960). Bratislava, ŠVPL 1961, str. 135 až 197).

ZÁVĚR

Analýza poměrů v zemědělství buržoazní ČSR plně potvrzuje správnost Leninových závěrů, že i toto odvětví se vyvíjí pod vlivem kapitalistických výrobních vztahů. Zemědělství ČSR bylo vnitřně značně diferencováno. V jeho struktuře byly závody poloproletářské, závody drobných i středních rolníků, bohatých rolníků i statkářů. Velkovýroba se vyznačovala všemi přednostmi před malovýrobou: v zabezpečení výrobními prostředky, v produktivitě práce, ve vyšším stupni zapojení na trhu a v celkových efektech ve vztahu k vynaložené zhmotnělé i živé práci. Část drobných výrobců se proletarizovala, část — alespoň dočasně — odolávala tlaku za cenu neúměrného množství vynaložené práce a nízké osobní spotřeby. Vysoký stupeň agrárního přelidnění v drobné výrobě představoval formu zkruté nezaměstnanosti. Živelnost kapitalistického vývoje se projevila v hluboké hospodářské krizi, jejíž součástí byla i krize agrární. Pokles spotřeby potravin má za následek relativní přebytky zemědělských výrobků, pokles jejich cen a zhoršování ekonomické situace drobných zemědělských výrobců.

KSČ, jejíž důsledná marx-leninská zemědělská politika se formovala po nastoupení Gottwaldova vedení na V. sjezdu v roce 1929, spojovala boj za dílčí požadavky pracujících rolníků s bojem za nastolení diktatury proletariátu. Rolnická otázka nemohla být vyřešena v podmínkách kapitalistických výrobních vztahů. Stalo se tak teprve po definitivním převzetí moci dělnickou třídou v únoru 1948. Třicetiletý vývoj československého socialistického zemědělství tuto skutečnost plně potvrzuje.

Došlo dne 24. 10. 1977

Adresa autora:

Doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., Vysoká škola ekonomická, Nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

ZEMĚDĚLSKÝ PODNIK

Současný zemědělský podnik, tak jak se vytvořil v důsledku socializace zemědělské výroby a několika dalších etap slučování družstev a státních statků, představuje základní, ekonomicky relativně samostatnou výrobní jednotku, v jejímž rámci probíhají rozhodující ekonomické vztahy ve výrobě, rozdělování, směně a spotřebě. V rámci družstevních a státních zemědělských podniků jako základních ekonomických jednotek se prosazují jednotlivé stránky ekonomických vztahů: vztahy mezi pracovníky daného celku navzájem, vztahy těchto ekonomických jednotek jako celku vůči celé společnosti a vůči ostatním relativně samostatným výrobním jednotkám, vztahy mezi jednotlivými pracovníky a podnikem jako celkem.

V rámci jednotlivých zemědělských podniků — družstev a státních statků, jejichž ekonomický charakter se s rozvojem socialistických výrobních vztahů v obou těchto typech podniků stále více sblíží, dochází k uzavírání základních reprodukčních vazeb v procesu zemědělské výroby.

Jedním z problémů současné etapy vývoje podnikové základny v zemědělství však je, že v současné době je v rámci těchto základních ekonomických jednotek — podniků — soustředěn různý rozsah půdy, ostatních výrobních prostředků, finančních zdrojů a pracovních sil, takže objektivní podmínky pro zabezpečení základních reprodukčních vazeb na soudobé úrovni rozvoje výrobních sil jsou v jednotlivých podnicích různé. Jestliže uvažujeme o zemědělském podniku jako takovém nebo o zemědělském podniku s průměrnou výměrou půdy, pak je nutno si uvědomit, že jde z jedné strany o podniky, které mají dosud malý rozsah půdního fondu, z čehož je možno usuzovat (nejde-li o některá specializovaná a specifická odvětví zemědělské výroby) i na relativně nízkou centralizaci ostatních výrobních prostředků, finančních zdrojů a pracovních sil. Z druhé strany jde o podniky s relativně velkým rozsahem půdního fondu, což se týká jak značné části družstev, tak především státních statků a zejména oborových státních statků.

V současné době existuje velmi široká paleta v rozvrstvení zemědělských podniků podle rozsahu centralizace půdního fondu, jak je možno soudit z těchto údajů:

Struktura JZD podle velikostních skupin v ČSSR v roce 1976 (údaje VÚEZVŽ):

počet JZD celkem	2 097
z toho do 500 ha z. p.	36
501—1 000 ha z. p.	257
1 001—1 500 ha z. p.	475
1 501—2 000 ha z. p.	455
2 001—2 500 ha z. p.	327
2 501—3 000 ha z. p.	208
3 001—3 500 ha z. p.	123
3 501—4 500 ha z. p.	127
nad 4 500 ha z. p.	89

Struktura státních statků (bez oborových statků) v roce 1975 (údaje FSÚ):

počet státních statků celkem	ČSR	SSR
do 4 000 ha z. p.	24	23
4 001—10 000 ha z. p.	103	46
10 000—30 000 ha z. p.	11	2

Z uvedeného je zřejmé, že koncem roku 1976 při průměrné výměře 2035 ha z. p. na 1 JZD měla více než jedna čtvrtina družstev v ČSSR výměru větší než 2500 ha z. p. (v SSR to bylo dokonce 37 % z celkového počtu JZD), zatímco téměř 37 % JZD v ČSSR mělo ještě menší výměru než 1500 ha z. p.

Ve státním sektoru je situace poněkud jiná. Převážná většina státních statků (odhlédneme-li od oborových podniků) má výměru mezi 4—10 tis. ha z. p. Problém ovšem je, že tyto údaje charakterizují pouze celkovou velikost státního zemědělského podniku, nikoliv skutečnou, reálnou velikost jednotlivých výrobních jednotek, která je v řadě případů nižší než v současných družstevních zemědělských podnicích.

Vzniká však otázka, která z těchto velikostních skupin družstev či státních statků odpovídá současným podmínkám rozvoje výrobních sil a jaká vůbec mají být kritéria pro rozhodování o optimální velikosti zemědělského podniku.

Především je nutno si uvědomit, že údaje o velikosti zemědělského podniku nedávají představu o tom, jaká je skutečná koncentrace výroby v československém zemědělství, tj. jaká je reálná koncentrace samotných výrobních procesů v rostlinné výrobě (sdružení půdy pro zabezpečování jednotlivých odvětví rostlinné výroby) a technologických jednotek v živočišné výrobě. V řadě podniků, kde je soustředěn značný rozsah půdního fondu, nejde ve skutečnosti o reálnou koncentraci samotných výrobních procesů, ale pouze o centralizaci zdrojů do jedné ekonomicky relativně samostatné jednotky.

Z tohoto hlediska existují ve většině současných zemědělských podniků značné rezervy pro to, aby se v jejich rámci, bez dalšího slučování s ostatními zemědělskými podniky, mohla zvyšovat koncentrace výrobních procesů v rostlinné i v živočišné výrobě, která vytváří předpoklady pro plné využití současné moderní zemědělské techniky a technologie. Svědčí o tom mimo jiné i rozbor vnitropodnikové koncentrace — koncentrace zvířat v jedné stáji a půdních celků v jednotlivých odvětvích rostlinné výroby — prováděný na základě výběrového šetření pracovníky VŠZ v roce 1976. Z tohoto rozboru vyplývá, že v šetřených podnicích se značná část

rostlinné výroby zajišťuje dosud na malých, požadavkům velkovýrobní koncentrace neodpovídajících pozemcích, a v živočišné výrobě — zejména v chovu skotu — nízká koncentrace zvířat v jednotlivých výrobních jednotkách neodpovídá požadavkům velkovýrobních technologií.

Domníváme se, že v současné etapě vývoje jsou rozhodujícím hlediskem pro úvahu o tom, na jaké úrovni (tj. na jaké úrovni centralizace půdního fondu, ostatních výrobních prostředků a finančních zdrojů) je ekonomicky nejefektivnější uzavírat základní reprodukční vazby a považovat danou jednotku za relativně ekonomicky a právně samostatný celek — podnik — kritéria výrobně technologická, tedy kritéria bezprostředního výrobního procesu. Stupeň (míra) koncentrace výrobních procesů a technologických jednotek, která vyplývá bezprostředně především z úrovně rozvoje rozhodujících druhů pracovních prostředků a moderních velkovýrobních technologií, by tedy měla být reálným objektivním východiskem pro úvahy o velikosti zemědělského podniku jako základní ekonomické jednotky. Z toho zároveň vyplývá, že odpověď na otázku o optimální velikosti zemědělského podniku musí být různá podle jednotlivých odvětví rostlinné a živočišné výroby, podle specializace jednotlivých podniků, podle přírodních a ekonomických podmínek jednotlivých výrobních oblastí atd.

Z uvedeného vyplývá, že zvětšování velikosti zemědělských podniků by mělo být podloženo rozvojem výrobních sil a z toho vyplývajícím zespoledenštěním samotného procesu výroby. Reálným ekonomickým důvodem pro zvětšování zemědělských podniků z hlediska výrobního procesu jsou proto požadavky rozvoje výrobních sil. Zvětšování zemědělských podniků, které by nevplývalo z rozvoje výrobních sil a z jeho důsledků pro bezprostřední výrobní proces a z něj vyplývající nezbytnosti zvětšování rozsahu základní výrobní jednotky, by bylo ekonomicky formálním zespoledenštěním, neodráželo by skutečné změny v samotném výrobním procesu.

Slučování zemědělských podniků je proto oprávněné pouze v té míře, pokud je centralizace výrobních zdrojů vyvolána skutečným zespoledenštěním výrobních sil, tedy takovým stupněm jejich vývoje, kdy rámec jednoho podniku (jeho výrobní zdroje a výrobní procesy) je nedostatečný pro efektivní využívání moderních výrobních prostředků.

SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ PODNIKY

Rozvoj výrobních sil v zemědělství, projevující se v nové pokrokové technice a technologii i v organizaci výroby a práce, však probíhá v jednotlivých oborech a odvětvích zemědělské výroby nerovnoměrně. Dochází tak k situaci, kdy pro určitá odvětví a obory zemědělské výroby je možno považovat zemědělský podnik, který dosáhl určité úrovně soustředění výroby a zdrojů, za dostatečně velký pro to, aby se výrobní proces mohl odehrávat na soudobé úrovni rozvoje výrobních sil a aby se vytvářely dostatečné předpoklady pro zavádění a využívání moderní techniky, technologie a organizace výroby.

Pro některá odvětví zemědělské výroby, kde se rychlejším tempem rozvíjí technika a technologie, je však soustředění výrobních faktorů a zdrojů dosažené v rámci jednoho podniku nedostatečné. Aby bylo možno

dosáhnout plného využití moderních prostředků, technologických procesů, pokrokové organizace výroby a práce, je nutné překročit rámec jednoho zemědělského podniku. Vzniká nutnost toho, aby zemědělské podniky sdružovaly určitou část svých prostředků s jinými podniky (zemědělskými, zpracovatelskými, případně jinými), aby se určitá část reprodukčního, procesu v zemědělství odehrávala na jiné, tj. vyšší než podnikové úrovni. Tyto druhy činnosti, pro jejichž uskutečňování na soudobé technické úrovni jsou hranice jednoho zemědělského podniku nedostatečné, se postupně začínají vyčleňovat ze zemědělských podniků a začínají je zajišťovat mezipodniková sdružení zemědělských podniků různého druhu.

Vývoj v posledních několika letech ukázal, že ze zemědělských podniků se postupně vyčleňuje jednak výroba některých živočišných výrobků, která není bezprostředně vázána na půdu a kde rozvoj výrobních sil (velkovýrobních technologií) vytvořil reálný základ pro značný rozsah koncentrace výroby, jednak jednotlivé druhy výrobních služeb pro rostlinnou a živočišnou výrobu, předcházejících nebo navazujících na vlastní zemědělskou výrobu.

Pro tyto skupiny činnosti se postupně začaly v minulých letech vyvíjet různé formy výrobní spolupráce mezi zemědělskými podniky. Dochází tak k sdružování části prostředků a zdrojů ze zemědělských podniků pro společné vykonávání těchto druhů činností. Tento proces zároveň znamená, že z jednotlivých podniků se postupně vyčleňují určité výrobní funkce, určitá odvětví zemědělské výroby a výrobních služeb, pro něž dosažená úroveň koncentrace v jednom podniku je nedostatečná pro plné využití moderní výrobní techniky a technologie.

Mezipodniková sdružení se dosud v zemědělství vyvíjela v různých organizačních formách. Nejrozšířenější formou mezipodnikových výrobních sdružení zemědělských podniků byly až dosud společné zemědělské podniky, v nichž jednotlivé podniky, především družstva, spojují prostředky ke společnému vykonávání určité specializované zemědělské činnosti, případně určitých druhů výrobních služeb. Společné zemědělské podniky vznikají spojením finančních a materiálových zdrojů a pracovních sil několika zemědělských podniků, které si tím zabezpečují výstavbu a provoz úzce specializovaných, vysoce koncentrovaných podniků, budovaných obvykle bez vlastní půdní základny. Významnou úlohu při výstavbě společných zemědělských podniků hrají i státní zdroje.

Společné zemědělské podniky vznikají jako právně a ekonomicky samostatné subjekty. Při jejich vytváření vzniká řada výrobně provozních a ekonomických vztahů mezi zakládajícími členskými zemědělskými podniky a nově vzniklým společným podnikem. Jednotlivé zemědělské podniky předávající část své výroby a část svých výrobních a finančních zdrojů a pracovních sil do společného podniku, ztrácejí tudíž možnost s těmito zdroji dále samostatně disponovat. Hospodaření zemědělských podniků se tak do určité míry rozdvouje — určitá část zemědělské výroby je nadále zabezpečována jednotlivým podnikem, určitá část reprodukčního procesu se zabezpečuje společným zemědělským podnikem. Dodavatelsko-odběratelské vztahy mezi jednotlivými podniky a společným podnikem mají sice formu běžných směnných vztahů, avšak z ekonomického hlediska se od nich odlišují: jde v daném případě nikoli o směnu mezi ekonomicky zcela oddělenými články reprodukčního procesu, ale o vztahy mezi společným podnikem a jeho podílíky.

Společné zemědělské podniky byly původně zakládány jako podniky

s jednoúčelovým zaměřením (s výjimkou okresních stavebních a melioračních družstev). S rozvojem jejich činnosti se postupně rozšiřoval jak předmět jejich činnosti, tak i členská základna. V současné době existuje několik druhů společných zemědělských podniků (SZP):

— Specializované SZP jednoúčelové, kde náplní činnosti je buď určité odvětví zemědělské výroby (výroba vajec, drůbežního, vepřového či telecího masa), nebo určitá oblast služeb pro zemědělskou výrobu (meliorace, stavební činnost, výroba krmiv, sušárenství nebo jiná prvotní úprava zemědělských surovin, poskytování agrochemických služeb atd.). Některé ze specializovaných společných zemědělských podniků mají celookresní působnost.

— Společné zemědělské podniky se zaměřením na příbuzné činnosti, a to jak z hlediska materiálně technického vybavení, tak z hlediska technologické návaznosti (některá odvětví živočišné výroby s příčleněnými provozy horkovzdušného sušárenství a dalšími provozy služeb).

— Okresní společné zemědělské podniky mnohoúčelového charakteru, které přebírají postupně veškeré výrobní a pomocné činnosti vyčleňované v procesu koncentrace a specializace z jednotlivých zemědělských podniků, případně rozvíjejí i další činnosti nezbytné pro rozvoj výroby v členských podnicích. Hlavním důvodem pro tuto různorodost činností SZP je zabezpečení vyššího hospodářského výsledku a snížení rizikovosti výroby, využívání pracovních sil během celého roku, lepší využívání výrobních prostředků atd. Na druhé straně je zřejmé, že velká různorodost činností může mít některé negativní stránky v tom, že rozptyluje pozornost řídicích kádrů na různá odvětví výroby a služeb a nepodporuje specializaci.

Budování a provozování společných zemědělských podniků na dostatečně velké podnikové základně je zřejmě účelné. Umožňuje centralizovat prostředky jednotlivých podniků na dostatečné úrovni a rozhodovat centrálně o jejich racionálním využívání. Problémem zůstává, do jaké míry mají být budovány jako specializované jednoúčelové podniky a do jaké míry je účelné zřizovat je jako podniky mnohoúčelové, sdružující v sobě řadu činností. Přes uvedené výhody mnohoúčelových SZP bude zřejmě jejich vývoj v budoucnu představovat řadu problémů spojených zejména s tím, že v nich budou sdruženy ve stále větší míře vysoce specializované a koncentrované provozovny, které budou vyžadovat i specializované řízení a zabezpečení určité míry ekonomické samostatnosti pro specializované výrobní činnosti.

Celkově se v posledních letech projevuje tendence k tomu, že řada společných zemědělských podniků, založených původně s cílem provozovat činnost v úzce specializovaném odvětví, přechází k méně vyhraněné specializaci na několik druhů zvířat, k čemuž se v řadě případů přidružují ještě další ekonomické činnosti. Tato tendence ke spojování různých odvětví ve SZP není však vyvolána objektivními ekonomickými zákonitostmi vývoje dělby práce (spíše je s nimi v rozporu), ale především některými aspekty současné hospodářské politiky, která v řadě případů sama zabírá vývoj specializace jak v zemědělských podnicích, tak v SZP. Tato tendence je vyvolána především tlakem ekonomických faktorů (cen, cenových příplatků, relací cen atd.). Výsledkem tohoto vývoje je skutečnost, že v současné době existuje pouze velmi malý počet společných zemědělských podniků, které se specializují pouze na určité odvětví zemědělské výroby a služeb. Stav začátkem roku 1977 ukazuje tab. I.

I. Počet společných zemědělských podniků k 1. 1. 1977 v ČSSR

	Počet SZP	Počet členských organizací
Společné zemědělské podniky celkem	345	
Z toho zaměřené na:		
výrobu vajec	10	136
výkrm drůbeže	—	—
výkrm skotu	3	24
výkrm telat	3	13
výrobu selat	1	8
výkrm prasat	21	272
sušení a výrobu krmiv	24	104
prodej zemědělských přebytků	2	36
agrochemické služby	79	1 572
stavební činnost a meliorace	110	2 442
ostatní činnost	70	1 253
okresní společné zemědělské podniky	21	476

Pramen: údaje FSÚ

Z tabulky je zřejmé, že v samotné zemědělské výrobě existovalo začátkem roku 1977 v ČSSR pouze 38 společných zemědělských podniků, specializujících se na určitou oblast živočišné výroby. Převládaly naopak SZP s více činnostmi, kterých bylo začátkem roku 1977 v ČSSR celkem 83 (je to jednak část okresních SZP, jednak podniky s ostatními činnostmi). V 83 společných zemědělských podnicích s více činnostmi bylo vykonáváno celkem 258 činností, tedy v průměru připadaly tři činnosti na jeden SZP.

Postupně, i když poměrně pomalým tempem, vzrůstá, podíl SZP na tržní produkci živočišných výrobků v roce 1976.

II. Podíl SZP na celkovém nákupu živočišných výrobků v roce 1976 v %

	Jatečná prasata	Jat. drůbež	Vejce
ČSSR	16,7	7,7	42,3
ČSR	21,9	6,3	44,3
SSR	5,1	11,1	37,1

Pramen: údaje GR ZZN

Podíl SZP na nákupu živočišných výrobků vzrostl především v ČSR (kde je vůbec úloha SZP v zemědělské výrobě větší), a to u vajec z 35,1 % v roce 1974 na 44,3 % v roce 1976 a u jatečných prasat ze 17,4 % v roce 1974 na 21,9 % v roce 1976.

Další významnou oblastí činnosti SZP je výživa a ochrana rostlin, která má být postupně organizována výhradně formou agrochemických podniků. Vzhledem ke značné sezónnosti prací v této oblasti se činnost

agrochemických podniků ve většině případů zaměřuje i na dopravní práce, opravy strojů a zařízení I. stupně i na nákup náhradních dílů pro tyto práce. Téměř jedna třetina SZP se věnuje stavební činnosti a melioračním úpravám pozemků členských organizací.

Územní rozsah působnosti SZP vyplývá z technologické a organizační závislosti činností na zemědělské výrobě členských podniků a z technických parametrů používané soudobé techniky. Pro některá odvětví, která nejsou přímo vázána na půdu, je vhodnější a efektivnější větší územní rozsah jejich působnosti. SZP s menší územní působností vznikají především v některých činnostech spjatých s rostlinnou výrobou, jako je společná výstavba skleníků a skladů zeleniny, ovoce a brambor, společný odbyt výrobků, dokrm skotu a výroba telat apod.

Specifickým problémem je územní rozsah činnosti agrochemických podniků. Základním kritériem pro posuzování velikosti územního obvodu agrochemického podniku by měly být technické parametry, týkající se koncepce vývoje druhů průmyslových hnojiv, techniky jejich skladování, techniky jejich dopravy a aplikace atd. K tomu přistupuje problém minimalizace dopravních nákladů spojených jak s dopravou hnojiv do skladu, tak s jejich další dopravou na pozemky určitého územního obvodu. Z hlediska těchto technicko-ekonomických kritérií byla stanovena při původních úvahách velikost obvodu jednoho agrochemického střediska v rozsahu od 15 000 do 30 000 ha z. p. Z toho bude nutno zřejmě vycházet i nadále při úvahách o možnostech mezipodnikové spolupráce zemědělských podniků v této oblasti činnosti.

S vývojem společných zemědělských podniků dochází tak k dalšímu stupni rozvoje společenské dělby práce: pro určité druhy činností zůstává základní výrobní a ekonomickou jednotkou každý jednotlivý zemědělský podnik, pro jiné druhy činnosti je nutná spolupráce několika zemědělských podniků ve společném zemědělském podniku s větším či menším územním obvodem působnosti. Perspektivně se budou zřejmě společné zemědělské podniky stále více osamostatňovat od svých původních členů — podílníků a bude možno je chápat jako více či méně specializované podniky, vyrábějící určité druhy zemědělských výrobků nebo poskytující zemědělským podnikům v rámci běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů určité druhy služeb. Specializované SZP se zřejmě stále více budou vydělovat z vázanosti na určitý územní obvod a budou moci vstupovat do vertikálních zemědělsko-průmyslových sdružení s podniky zpracovatelského průmyslu, případně obchodu.

DALŠÍ FORMY MEZIPODNIKOVÉ KOOPERACE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Kromě společných zemědělských podniků se v minulých letech rozvíjely i různé formy horizontální kooperace mezi zemědělskými podniky, aniž by vznikal nový právní a ekonomický subjekt. Tyto formy kooperace (tj. v podstatě různé druhy vzájemné spolupráce mezi zemědělskými podniky) se týkají jak některých odvětví zemědělské výroby, tak některých druhů výrobních služeb předcházejících zemědělskou výrobu nebo na ni navazujících, ale zároveň se mohou týkat i některých dalších stadií reprodukčního procesu. Podle toho, jaké oblasti činnosti se různé formy kooperace týkají a jak těsné vazby se na základě toho mezi podniky vytvářejí, jde o kooperaci

užšího nebo širšího typu. Nejvyšší formou kooperace tohoto typu je vytváření kooperačních seskupení zemědělských podniků zaměřených na společné plánování a provozování veškeré (nebo části) rostlinné případně živočišné výroby, na společné provozování přidružené výroby, opravárenské činnosti či jiných druhů služeb.

Základní odlišností této formy kooperace zemědělských podniků od společných zemědělských podniků je dosud to, že tyto kooperace vznikají jako seskupení (tj. sdružení) podniků, aniž by se stávala samostatným ekonomickým a právním subjektem. Ve struktuře podnikové základny v zemědělství tak nevzniká nový podnik. Jeden z podniků, který se podílí na tomto druhu spolupráce, se stává provozovatelem společného zařízení a zastupuje sdružené podniky i ve vnějších vztazích ekonomických i právních. Rada kooperačního seskupení zemědělských podniků vytvářená z jejich zástupců pak společně rozhoduje o základních otázkách fungování kooperačního seskupení jako celku a do značné míry zastupuje sdružené podniky i v jednáních s orgány státně administrativního řízení o rozpisu plánovaných úkolů pro seskupení jako celek, případně o přímém rozdělování a přerozdělování určitých zdrojů (při rozdělování investičních a finančních zdrojů, při přerozdělování zdrojů mezi podniky atd.).

Ke vzniku sdružení ve formě vzájemné kooperace dochází v zemědělství v rámci určitých výrobních technologických územních celků, které mohou mít podle charakteru a zaměření spolupráce zemědělských podniků různou velikost. Jde o takové formy kooperace, které by umožnily uplatnění specializovaných osevních postupů v jednotlivých podnicích na základě společného plánování a organizování rostlinné výroby a které by vytvořily prostor pro plné využití rozhodujících výrobních činitelů včetně půdy, velkovýrobní techniky a technologických linek, pro společné pořízování a nákup techniky a zařízení, pro budování společných zařízení vedoucích k dalšímu rozvoji rostlinné a živočišné výroby (posklizňové linky, sušárny, sklady atd.).

Sdružení zemědělských podniků tohoto charakteru vznikají (podle přírodních a jiných podmínek) v ČSSR v posledních letech na území zhruba 4—7 tis. ha z. p., což odpovídá podle dosavadních výsledků vědy a praxe požadavkům vyplývajícím z rozvoje techniky v určitých základních odvětvích zemědělské výroby. Zhruba na tomto území začala před několika lety vznikat v ČSR i specifická kooperační seskupení zemědělských podniků pro společné plánování a provozování rostlinné výroby, případně pro další druhy prací.

Počet kooperací v roce 1976, které vznikly jako sdružení bez právní a ekonomické subjektivity, ukazuje tab. III.

Nejrozšířenější formou této kooperace mezi zemědělskými podniky (více než jedna třetina z celkového počtu) byla seskupení podniků pro využívání mechanizačních prostředků, které je ve většině případů spojeno s jejich společným nákupem. Tato forma sdružování podniků má velký význam, neboť je při ní zabezpečeno lepší využití mechanizačních prostředků než jaké by mohly zabezpečit jednotlivé podniky. Odráží se v tom skutečnost, že pro dosaženou technickou úroveň řady mechanizačních prostředků používaných v základních odvětvích rostlinné výroby jsou hranice jednoho zemědělského podniku nedostatečné.

Druhou nejrozšířenější formou kooperace zemědělských podniků je kooperace v různých odvětvích živočišné výroby, která tvoří více než jednu

III. Počet kooperací v ČSSR, při nichž nevzniká nová organizace (k 1. 1. 1977)

Počet kooperací celkem	489	
V tom zaměřené:		
na společnou rostlinnou výrobu	8	26
na využití mechanizačních prostředků a zařízení	174	540
v tom: na obiloviny	48	150
na pšeniny	26	78
na cukrovku	2	6
na brambory	9	39
na ostatní rostlinnou výrobu	89	267
na opravárenství a zajišťování náhradních dílů	43	163
na živočišnou výrobu	132	467
v tom na: telata	30	134
jalovice	62	168
výkrm skotu	16	66
výkrm prasat	13	59
dojnice	3	8
ostatní živočišnou výrobu	8	32
na sušení a výrobu krmiv	87	323
na stavební činnost	13	52
na jinou činnost	32	188

Pramen: materiály FSÚ

čtvrtinu z celkového počtu kooperací. Do této formy sdružení je zapojena zhruba jedna pětina všech zemědělských podniků, převážně družstev. Jde o společná zařízení sdružených zemědělských podniků pro různé kategorie chovu skotu, popř. i pro jiná odvětví živočišné výroby. Ani tato zařízení nepředstavují ekonomicky a právně samostatné jednotky, přičleňují se k jednomu z členských podniků, který je jejich provozovatelem. Tento druh spolupráce má velký význam zejména z hlediska dalšího rozvoje koncentrace v živočišné výrobě, umožňuje využívání moderní technologie v příslušných oborech živočišné výroby.

Jednou z nejvyšších forem spolupráce jsou kooperační seskupení podniků ke společnému plánování a provozování rostlinné, případně živočišné výroby. V této formě kooperace jde o spojení několika samostatných zemědělských podniků v pevný výrobní celek. Společné plánování a zajišťování rostlinné výroby umožňuje lépe a účelněji využívat půdního fondu, lépe a účelněji rozmisťovat osevní plochy zemědělských plodin, zařízení pro živočišnou výrobu, využívat veškerých materiálních a pracovních zdrojů, provádět účelnou specializaci jednotlivých podniků. Kooperační seskupení přebírá v daném případě od okresní zemědělské správy za všechny kooperující podniky plánované úkoly v nákupu (případně výrobě) týkající se sdružené části výroby. Veškerá společná rostlinná případně jiná výroba se v rámci kooperačního seskupení rozmisťuje nezávisle na katastru jednotlivých podniků, a to z hlediska nejúčelnějšího využívání půdního fondu, specializace atd. Může tak docházet nejen k lepšímu využívání půdního fondu, ale i ke spojování pozemků do větších celků, k větší specializaci jednotlivých podniků. V důsledku těchto vztahů se fakticky stává kooperační seskupení podniků základní plánovací jednotkou v té oblasti, v níž provozuje společnou výrobu, i když ve vnějších vztazích — plánovacích, rozdělovacích a směnných — je zastupuje jeden z podniků — provozovatel.

Přestože mezipodnikové kooperace tohoto druhu jsou z hlediska vývoje vhodnou cestou zvyšování koncentrace, centralizace i rozvoje specializace zemědělské výroby, nenašla v československém zemědělství širšího uplatnění. Prakticky byla ve většině případů pouze přechodem ke sloučení kooperujících družstev v jeden větší podnik. Počet kooperačních seskupení pro společnou rostlinnou výrobu klesl z 27 v roce 1972 na 8 v roce 1976, přičemž tato forma kooperace existuje pouze v ČSR. Než se tato forma kooperace stačila plně rozvinout, došlo na základě rozvoje nižších forem kooperace mezi podniky k jejich sloučení, takže v řadě případů dosahují sloučené zemědělské podniky územního rozsahu původně uvažovaného pro tuto formu spolupráce zemědělských podniků. S tím, jak v posledních letech pokračovalo slučování zemědělských družstev, měnila se řada kooperačních vztahů, uskutečňovaných mezi podniky v rámci různých forem kooperace, ve vnitropodnikové vztahy mezi jednotlivými závody a provozy sloučeného zemědělského podniku.

Celkem je možno říci, že kooperační seskupení pro společnou rostlinnou výrobu, jakož i ostatní z uvedených forem kooperace zemědělských podniků v rámci menších územních celků budou i v nejbližší perspektivě vhodnou formou spolupráce zejména pro ty zemědělské podniky, které nedosáhly dosud takového rozsahu půdního fondu a takové úrovně soustředění ostatních výrobních prostředků, aby mohly v plné míře využívat existujících moderních výrobních prostředků, aby mohly dosáhnout reálné koncentrace jednotlivých výrobních procesů, využívat pokrokových technologií a moderních forem organizace výroby a práce.

Soustředění půdy, ostatních výrobních prostředků a finančních zdrojů i zdrojů pracovních sil, jehož lze v rámci kooperace mezi podniky v územním celku o rozsahu 4—7 tis. hektarů dosáhnout, je dostatečné a vyhovující na daném stupni vývoje výrobních sil především pro základní odvětví rostlinné výroby. Nevytváří však dostatečný ekonomický prostor pro rozvoj všech odvětví zemědělství na velkovýrobní základně a pro poskytování všech kvalifikovaně prováděných výrobních služeb zemědělským podnikům. K tomu, aby bylo možno využívat nejnovějších poznatků vědy a techniky a organizovat výrobu na velkovýrobní moderní základně ve všech odvětvích zemědělské výroby, je nutno soustřeďovat prostředky a zdroje většího počtu zemědělských podniků. Pro některé účely je vhodné soustřeďovat zdroje podniků v rámci větších územních celků — výrobních sdružení zemědělských podniků, vytvářených na území kooperačních obvodů o výměře 15—30 tis. hektarů, příp. i více (podle přírodních podmínek).

Vychází se z toho, že ani rámec tzv. kooperačního seskupení nestačí pro komplexní zabezpečení celého výrobního a reprodukčního procesu a že určité činnosti bezprostředně spojené se zemědělskou výrobou (jako jsou velkovýrobní formy chovu skotu s otevřeným obratem stáda, pořizování a využívání společných velkokapacitních zařízení, koordinace a organizování specializovaných chovů při otevírání obratu stáda, vědecky organizovaná výživa a ochrana rostlin prostřednictvím agrochemických podniků, pořizování a využívání zvláště výkonné mechanizace, a dopravy, vysoce výkonných sušáren a výroben tvarovaných krmiv, budování moderních opravárenských středisek II. stupně, využívání moderní výpočetní a sdělovací techniky atd.) je nutno zabezpečovat v rámci širší výrobní spolupráce mezi zemědělskými podniky ve větších územních celcích — v rámci tzv.

kooperačního obvodu, jehož rozsah by měl zhruba odpovídat rozsahu působnosti agrochemického podniku či střediska.

Výsledkem všech uvedených procesů v bezprostřední výrobě je, že určitou část zemědělské výroby jsou jednotlivé zemědělské podniky (které dosáhly určité optimální hranice v soustředění půdy i ostatních výrobních faktorů a zdrojů) schopny zabezpečovat na odpovídající technické úrovni samostatně, zatímco určité stránky výrobního procesu je nezbytné zabezpečovat na úrovni vyšší než je zemědělský podnik. To je reálným základem pro vznik a další vývoj mezipodnikových forem kooperace, který je dán samotným výrobním procesem.

PERSPEKTIVY VÝVOJE MEZIPODNIKOVÉ KOOPERACE

Na základě uvedených tendencí ve vývoji mezipodnikové kooperace v zemědělství, které se projevují v posledních letech, je možno usuzovat, že i v dalších letech bude docházet ke vzniku různých forem spolupráce mezi zemědělskými podniky v uvedených oblastech činnosti, a to jak v rámci menších územních celků (kde půjde především o spolupráci mezi zemědělskými podniky s relativně malou výměrou půdy), tak v rámci větších územních celků — zhruba na úrovni dnešních kooperačních obvodů.

Z celkové tendence rozvoje výrobních sil i z vývoje podnikové a nadpodnikové základny v průmyslu ČSSR i řady jiných socialistických zemí je možno usuzovat, že poroste především význam různých forem spolupráce mezi jednotlivými zemědělskými podniky v rámci větších územních celků — kooperačních obvodů. Do těchto forem spolupráce mezi zemědělskými podniky se budou zapojovat kromě družstevních podniků ve větší míře než dosud i jednotlivé státní statky, zejména státní statky s menší výměrou půdy. V rámci kooperačního obvodu se zřejmě bude rozvíjet spolupráce mezi jednotlivými podniky v těch oblastech činnosti, které vyžadují soustředění většího množství výrobních zdrojů (včetně půdy) tak, aby mohlo docházet k efektivnímu využívání moderní výrobní techniky a technologie. Jde o ty druhy výrobní činnosti v zemědělství a výrobních služeb, o nichž se již hovořilo.

Intenzivnější rozvoj těchto forem spolupráce však zároveň předpokládá, že dochází ke změně základních reprodukčních vazeb, které se u těchto druhů činnosti neuzavírají v rámci jednoho podniku, ale až v rámci sdružení podniků jako celku. K výstavbě společných zařízení a objektů je nutno z jednotlivých podniků soustřeďovat zdroje určené na rozšířenou reprodukci, a to zejména ke společnému zabezpečování jednotlivých finančně náročných investic, které by nebyly uskutečnitelné pouze ze zdrojů jednotlivých podniků. Bude tak docházet k vytváření společných prostředků v rámci výrobního sdružení jako celku, k jejich přerozdělování mezi jednotlivé podniky na základě vyšších než podnikových kritérií a část rozšířené reprodukce tak bude zabezpečována v rámci sdružení jako celku.

Rovněž tak rychlé a včasné zavádění výsledků vědy a výzkumu i zavádění nové techniky bude postupně stále více vyžadovat, aby bylo zabezpečováno na vyšší než podnikové úrovni. Vhodnou formou pro to by mohly být specializované útvary vznikající ve spolupráci několika podniků, jejichž posláním by bylo systematicky přebírat poznatky vědy, výzkumu a vývoje, dopracovávat je pro konkrétní podmínky daného odvětví nebo

dané skupiny výrobních podniků a zabezpečovat tak jejich aplikaci v konkrétní výrobní praxi sdružených podniků. Tyto funkce v zabezpečování rozšířené reprodukce, v modernizaci výroby a zavádění poznatků vědy a výzkumu do výrobní praxe je možno v současné etapě vývoje zabezpečovat pouze v rámci určitého sdružení jednotlivých výrobních podniků. Ukazuje to praxe vyspělých kapitalistických zemí i vývoj výrobních sdružení v průmyslu socialistických zemí.

Společné zabezpečování některých výrobních služeb v rámci mezipodnikového sdružení rovněž povede ke změnám v samotném výrobním a reprodukčním procesu, neboť i v tomto případě dochází k tomu, že část reprodukčního procesu je zabezpečována na vyšší než podnikové úrovni — na úrovni sdružení jako celku. Tendence ke společnému zabezpečování některých výrobních služeb pro několik sdružených podniků se výrazně projevuje i v dosavadním vývoji zemědělství. Jde jednak o výrobní služby přímo související se zemědělskou výrobou (aplikace průmyslových hnojiv, opravy strojů a mechanismů, budování výroben krmiv atd.), jednak o výrobní služby spojené s prvotním zpracováním zemědělské suroviny pro její další užití (posklizňová úprava zemědělských výrobků, bramborárny, sušárny, skladování zemědělských výrobků atd.).

Současně s tím je však možno předpokládat, že kooperace mezi zemědělskými podniky se nebude omezovat pouze na procesy spojené bezprostředně s výrobním procesem, podobně jako je tomu v průmyslu v rámci VHJ. Na vyšší než podnikové úrovni se postupně budou moci zajišťovat i některé další fáze reprodukčního procesu. Půjde zřejmě především o řadu funkcí spojených se stadiem směny a oběhu. Mezipodniková sdružení by mohla postupně za jednotlivé zemědělské podniky společně organizovat a zabezpečovat odbytové a zásobovací procesy jak mezi sdruženými zemědělskými podniky, tak i ve vztahu k odběratelům a dodavatelům mimo daný okruh sdružených podniků.

V řadě případů by mohlo dojít k centralizaci celé nebo části zásobovací činnosti, k zabezpečování společného nákupu všech nebo části výrobních prostředků včetně náhradních dílů, k jejich společnému skladování atd. Rovněž veškerá jednání o odbytu výrobků by bylo možno postupně převádět na mezipodniková sdružení, kde by je mohly zabezpečovat specializované útvary na kvalitativně vyšší úrovni.

V oblasti směny a oběhu jde o řadu funkcí, které se týkají jak veškerého souhrnu ekonomických činností spojených s dodavatelsko-odběratelskými vztahy, tak i činností spojených s právní úpravou těchto vztahů. Jednotlivé výrobní podniky by se tak od těchto činností mohly postupně osvobodovat a mohlo by je zabezpečovat sdružení jako celek s větší efektivností. Dosáhlo by se tím i zmenšení četnosti dodavatelsko-odběratelských vztahů a počtu jejich účastníků, jejich důslednějšího a zodpovědnějšího projednávání. V řadě případů by takové soustředění dodavatelsko-odběratelských vztahů mohlo umožnit i navazování přímých směnných vztahů s výrobcí a spotřebiteli, tedy odbourání dalších obchodních mezičlánků mezi jednotlivými dělbou práce navzájem spojenými odvětvími, obory a podniky.

V rámci výrobních sdružení by se mohly postupně uskutečňovat i další přerozdělovací procesy, které se netýkají pouze soustřeďování a znovurozdělování zdrojů určených na rozšířenou reprodukci, ale i zdrojů určených na zabezpečování některých stránek společenské spotřeby (kulturních, sociálních, bytových fondů atd.), případně by mohlo v rámci sdru-

žení docházet i k vyrovnávání těch rozdílů mezi zdroji podniků, které vznikají v důsledku rozdílných ekonomických a přírodních podmínek jednotlivých podniků (jako je různé vybavení jednotlivých podniků moderní technikou a technologií, příznivější nebo méně příznivé přírodní podmínky, dopravní podmínky atd.). Část přerozdělovacích procesů by se tak mohla uskutečňovat nikoli ve vztazích mezi jednotlivými podniky a národním hospodářstvím jako celkem, ale mezi podniky v rámci daného výrobního sdružení. Vyřešily by se tím i některé problémy spojené s rozdílnou výší a relacemi nákupních cen zemědělských výrobků, které brzdí rozvoj specializace a které jsou v rámci dnešních cenových relací jen velmi obtížně řešitelné.

Na základě dalšího vývoje těchto tendencí by pak docházelo k tomu, že by se dále prohlubovala dělba práce, ekonomických činností a rozhodování mezi podniky a jejich sdruženími. Část činností spojených bezprostředně s některými stránkami výrobního procesu v zemědělství by zabezpečovaly samostatně jednotlivé podniky, část těchto činností spojených jak částečně s výrobním procesem, tak s ostatními fázemi reprodukčního procesu by mohly zabezpečovat společně pro všechny sdružené podniky jejich společná zařízení. Reprodukční proces by se tak jako celek uzavíral nikoli v rámci jednoho podniku, ale v rámci mezipodnikového sdružení jako celku.

Tyto procesy spočívající v dělbě činností mezi jednotlivými podniky a jejich společnými zařízeními v rámci sdružení by ovšem při svém dalším vývoji nutně vyžadovaly, aby se řešily i problémy spojené s dělbou pravomoci a odpovědnosti mezi nimi a s dělbou právní subjektivity mezi podniky a jejich sdruženími. S tím, jak by se vyvíjela ekonomická a právní subjektivita výrobních sdružení zemědělských podniků, mohla by se postupně stát plánovacím místem a posledním článkem rozpisu (rozvrhování) státních a hospodářských plánů v zemědělství.

ZÁVĚR

Z uvedených tendencí, které se projevují ve vývoji zemědělských podniků v posledních letech, je možno usuzovat, že dojde v dalším vývoji k podstatným změnám ve struktuře podnikové základny v zemědělství. Tyto změny povedou především k tomu, že se bude měnit ekonomické postavení jednotlivých zemědělských podniků. Dojde jednak k dalšímu sblížení ekonomického charakteru státních statků, jednotných zemědělských družstev a společných zemědělských podniků, jednak k dalšímu rozvoji různých forem spolupráce mezi zemědělskými podniky, případně mezi zemědělskými podniky a podniky zpracovatelského průmyslu a obchodu. Tyto formy spolupráce povedou postupně (podobně jako je tomu v průmyslu) k vytváření výrobních sdružení zemědělských podniků jako nových hospodářských komplexů s ekonomickou a právní subjektivitou. Tato výrobní sdružení budou sdružovat jednotlivé zemědělské podniky a podniky služeb pro zemědělství i další účelové organizace. V rámci těchto sdružení se budou uzavírat základní ekonomické vazby v reprodukčním procesu jako celku.

Dojde zároveň k dělbě činností mezi podniky a výrobním sdružením jako celkem, a to v tom směru, že jednotlivé zemědělské podniky se budou

stále více zaměřovat na zabezpečování bezprostředního výrobního procesu v základních odvětvích zemědělské výroby, zatímco činnosti spojené s rozvojem některých odvětví, především živočišné výroby, dále činnosti spojené s rozšířenou reprodukcí, se zaváděním výsledků vědy a výzkumu do výroby, s rozdělováním, směnou, oběhem a se zabezpečováním výrobních služeb budou zajišťovány v rámci výrobních sdružení jako celku. Postupně by měly tyto změny vést i ke změně celého systému řízení a plánování zemědělské výroby a ke změnám v systému dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Došlo dne 12. 8. 1977

Adresa autorky:

Ing. Jarmila Matoušková, CSc., Vysoká škola ekonomická, Nám. A. Zápotockého 4,
130 67 Praha 3

V článku „Výsledky statistické analýzy koncentrace a specializace v JZD“ (Zemědělská ekonomika č. 1/1978) podali autoři přehled základních informací o stavu podnikové specializace a vnitropodnikové koncentrace zemědělské výroby v JZD na základě zvláštního výběrového šetření v družstevním sektoru ČSSR v roce 1976.

Na údaje tam uvedené navazuje nynější článek, jehož účelem je podrobnější srovnání úrovně specializace výroby z hlediska rozdílů mezi ČSR a SSR, případně z hlediska výrobních oblastí.

1. JZD s danou výrobou z celkového počtu JZD ve výběrovém souboru

Výrobek	ČSSR		ČSR		SSR	
	počet	%	počet	%	počet	%
Obiloviny celkem	461	100,0	289	100,0	172	100,0
Luskoviny na zrno	286	62,0	185	64,0	101	58,7
Brambory rané	144	31,2	99	34,3	45	26,1
Brambory ostatní	332	72,0	239	82,7	93	54,1
Semena trav a jelelovin	224	48,6	166	57,4	58	33,7
Víceleté pícniny	151	32,7	108	37,4	43	25,0
Olejniny celkem	225	48,8	123	42,6	102	59,3
Prádné rostliny	120	26,0	88	30,4	32	18,6
Technické okopaniny	226	49,0	129	44,6	97	56,4
Kořenové a arom. rostliny	40	8,7	23	7,9	17	9,9
Léčivé rostliny	30	6,5	25	8,7	5	2,9
Zelenina	224	48,6	126	43,6	98	57,0
Okrasné rostliny	47	10,2	35	12,1	12	7,0
Ostatní rostliny	345	74,8	206	71,3	139	80,8

Všimněme si nejprve rozdílů ve stavu specializace mezi ČSR a SSR. V tab. I a II jsou jako východisko zkoumání uvedeny procentní podíly podniků, které vykazují pěstování určité plodiny resp. výrobu určitého výrobku živočišné výroby z celkového počtu JZD. Údaje umožňují srovnání struktury zaměření rostlinné výroby v obou republikách. Vypovídací hodnota srovnání je ovšem podmíněna příslušným podílem tržeb za výrobek na tržbách celkových (vlastní ukazatel specializace), který je většinou nízký. Situace v podílech tržeb bude srovnávána dále.

U řady plodin je procento JZD v ČSR i SSR přibližně stejné. Jisté rozdíly jsou u brambor, olejnin, pšadných rostlin, léčivých rostlin a zeleniny, což je způsobeno rozdílnou strukturou přírodních podmínek JZD v ČSR a SSR, pojatých do výběrového souboru i celkem. Nejmarkantnější rozdíl zjišťujeme u brambor ostatních (82,7 % JZD v ČSR a 54,1 % JZD v SSR).

V tab. II jsou uvedeny podobné údaje za živočišné výrobky. Rozdíly u jednotlivých výrobků opět nejsou velké, pouze u chovu ovcí (přírodní podmínky), výkrmu kuřat a prodeje telat pozorujeme výraznější diferenci.

II. JZD s danou činností z celkového počtu JZD ve výběrovém souboru

Výrobek	ČSSR		ČSR		SSR	
	počet	%	počet	%	počet	%
Mléko	460	99,8	289	100,0	171	99,4
Výkrm skotu	460	99,8	288	99,7	172	100,0
Prodej telat	54	11,7	45	15,6	9	5,2
Baby beef	264	57,3	189	65,4	75	43,6
Výkrm prasat	427	92,6	270	93,4	157	91,3
Prodej selat	406	88,1	268	92,7	138	80,2
Prodej plemenných prasat	86	18,7	55	19,0	31	18,0
Výroba vajec	77	16,7	53	18,3	24	14,0
Výkrm kuřat	141	30,6	72	24,9	69	40,1
Lihnutí kuřat	22	4,8	12	4,2	10	5,8
Chov ostatní drabeže	92	20,0	57	19,7	35	20,3
Chov ovcí	118	25,6	19	6,6	99	57,6
Ostatní živočišné výrobky	311	67,5	184	63,7	127	73,8

III. Procento JZD z celkového počtu JZD výběrového souboru republik (ČSR, SSR) podle procentního podílu tržeb za výrobek na tržbách z rostlinné výroby celkem

Podíl tržeb v %	Brambory rané		Olejnin		Pšadné rostliny		Technické okopaniny		Zelenina	
	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR
do 5	27,3	21,5	27,7	32,6	4,8	8,1	6,2	10,4	21,0	24,4
5,1 – 10	3,5	2,3	9,7	14,5	13,1	6,4	10,4	16,3	5,5	15,1
10,1 – 15	1,0	1,2	2,8	9,3	8,0	2,9	5,9	19,8	7,3	9,9
15,1 – 20	0,4	—	1,0	2,3	3,5	0,6	6,5	6,4	4,2	1,7
20,1 – 25	0,7	—	0,4	—	0,7	0,6	7,6	1,2	2,1	2,3
25,1 – 30	0,4	0,6	0,4	—	0,4	—	3,8	1,7	1,0	1,2
30,1 – 35	0,7	0,6	0,4	—	—	—	3,1	—	1,0	1,2
35,1 – 40	0,4	—	—	0,6	—	—	0,7	—	0,4	—
40,1 – 50	—	—	0,4	—	—	—	0,4	0,6	0,4	—
50,1 – 60	—	—	—	—	—	—	—	—	0,4	—
60,1 – 70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,2
70,1 – 80	—	—	—	—	—	—	—	—	0,4	—
80,1 – 100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	34,4	26,2	42,8	59,3	30,5	18,6	44,6	56,4	43,7	57,0

U výkrmu kuřat je zde možno pozorovat vliv dosažené větší koncentrace ve specializovaných státních podnicích v ČSR proti SSR.

V tab. III je uvedeno procento JZD podle podílu tržeb na některé vybrané výrobky na tržbách rostlinné výroby v ČSR a SSR. Tabulka má umožnit srovnání podílu tržeb za daný výrobek na celkových tržbách mezi oběma národními republikami, a to u výrobků, u kterých podle zkoumání za ČSSR celkem vykázal tento ukazatel relativně nejvyšší hodnotu.

U vybraných výrobků rostlinné výroby (tab. III), které při zkoumání za ČSSR vykázaly relativně nejvyšší hodnoty podílu tržeb jako ukazatele specializace, se i při rozlišení podle národních republik ukazuje úroveň specializace měřená tímto ukazatelem jako obecně nízká. Přitom v JZD na území SSR je s výjimkou zeleniny ještě nižší než v ČSR. U zeleniny je v obou republikách přibližně stejná. Pořadí výrobků, zvolíme-li jako spodní mez ukazatele podílu tržeb 25 %, je (opět s výjimkou zeleniny) v obou republikách stejné: zelenina (3,6; 3,6), technické okopaniny (8,0; 2,3), brambory rané (1,5; 1,2), olejnin (1,2; 0,6), průdné rostliny (0,4; 0) — měřeno procentem z celkového počtu JZD republiky.

IV. Procento JZD z celkového počtu JZD výběrového souboru republiky (ČSR, SSR) podle procentního podílu tržeb za výrobek na tržbách z živočišné výroby celkem

Podíl tržeb v %	Mléko		Výkrm skotu		Výkrm prasat		Vejce		Výkrm kuřat	
	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR	ČSR	SSR
do 5	—	—	—	1,2	14,9	4,1	8,0	5,8	10,0	12,2
5,1— 10	0,4	0,6	2,8	6,4	8,3	2,9	2,4	3,5	5,2	9,3
10,1— 15	0,4	1,7	4,5	7,6	10,4	4,7	3,5	1,2	3,1	7,6
15,1— 20	1,7	7,6	15,9	18,0	12,1	7,6	1,4	1,2	31,	3,5
20,1— 25	4,5	31,4	24,6	27,9	10,7	11,1	1,7	1,1	1,0	4,1
25,1— 30	16,6	27,3	28,7	19,2	11,8	16,9	0,7	0,6	1,0	0,6
30,1— 35	26,2	17,4	12,5	9,8	9,7	8,1	0,7	0,6	1,0	0,6
35,1— 40	22,2	8,7	6,9	5,2	6,9	11,6	—	—	—	1,2
40,1— 50	20,0	4,7	3,1	4,1	8,3	18,6	—	—	—	—
50,1— 60	6,6	—	0,7	—	0,4	5,8	—	—	—	0,6
60,1— 70	1,4	—	—	0,6	—	—	—	—	0,4	0,6
70,1— 80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80,1— 100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	100,0	99,4	99,7	100,0	93,5	91,4	18,4	14,0	24,8	40,3

Další skupina vybraných výrobků ze živočišné výroby (tab. IV) ukazuje, že specializace v živočišné výrobě, měřená ukazatelem podílu tržeb, dosahuje vyšší úrovně než ve výrobě rostlinné. Porovnání národních republik přitom ukazuje, že ČSR je i ve specializaci živočišné výroby v určitém předstihu před SSR; vezmeme-li za základ stejnou spodní mez podílu na tržbách jako u rostlinné výroby, činí relativní četnost JZD (v %) s podílem vyšším než tato spodní mez u výroby mléka 93,0 (ČSR); 58,1 (SSR); u výkrmu skotu 51,9; 38,9; u výroby vajec 1,4; 1,2. Opačné pořadí relativních četností (v %) vykazují pouze ty výrobky, jejichž velkovýroba je v ČSR ve větší míře zajišťována mimo vlastní výrobní základnu JZD, tj.

ve specializovaných státních podnicích, příp. ve společných zemědělských podnicích: výkrm prasat 37,1 (ČSR), 61,0 (SSR); výkrm kuřat 2,4 (ČSR), 3,6 (SSR). Podniky tohoto typu nebyly pojaty do našeho výběrového šetření.

Vyjdeme-li pro totéž srovnání z nadpolovičního podílu tržeb, relativní četnosti JZD (v %) se podstatně sníží: u mléka na 8,0 (ČSR), 0,0 (SSR); u výkrmu skotu na 0,7; 0,6; u výroby vajec neexistují JZD s nadpolovičním podílem na tržbách ani v ČSR, ani v SSR. Dva výrobky, u nichž je pořadí opačné při podílu tržeb více než 25 %, si zachovávají tuto charakteristiku i při podílu nadpolovičním: výkrm prasat 0,4 % JZD v ČSR, 5,8 % JZD v SSR; výkrm kuřat 0,4 % JZD v ČSR; 1,2 % JZD v SSR.

Ve druhé části článku si podrobněji všimneme úrovně specializace výroby v JZD z hlediska odlišných podmínek výroby v jednotlivých výrobních oblastech. U vybraných výrobků, u nichž je stupeň specializace ovlivňován výrobní oblastí, budeme sledovat, jak se mění podíly na tržbách v jednotlivých výrobních oblastech ve srovnání s průměrnou úrovní za ČSSR.

V. Procento JZD pěstujících obilniny z celkového počtu JZD výběrového souboru ČSSR podle procentního podílu tržeb za výrobek na tržbách z rostlinné výroby celkem

Podíl tržeb v % na tržbách z RV	ČSSR celkem	Z toho výrobní oblasti				
		K	Ř	B	BO	H
do 5	—	—	—	—	—	—
5,1 — 10	—	—	—	—	—	—
10,1 — 15	—	—	—	—	—	—
15,1 — 20	0,9	1,2	1,6	—	1,3	—
20,1 — 25	1,1	—	2,5	—	—	3,6
25,1 — 30	0,9	1,2	0,8	0,8	—	1,8
30,1 — 35	4,1	13,6	3,3	0,8	2,5	1,8
35,1 — 40	4,2	7,4	5,7	1,6	1,3	7,1
40,1 — 50	17,4	17,3	21,3	10,7	15,0	26,8
50,1 — 60	29,5	23,5	32,0	27,0	38,8	25,0
60,1 — 70	19,3	18,5	17,2	26,2	21,3	7,1
70,1 — 80	14,1	16,0	8,2	18,9	12,5	16,1
80,1 — 100	8,5	1,2	7,4	13,9	7,5	10,7
Celkem	461 = 100,0	81 = 100,0	122 = 100,0	122 = 100,0	80 = 100,0	56 = 100,0

U obilovin je kromě horské oblasti ve všech výrobních oblastech nejčetnější skupinou JZD skupina s 50—60 % podílu na tržbách z rostlinné výroby (tab. V). Nadpoloviční podíl tržeb za obiloviny na celkových tržbách z rostlinné výroby vykazuje nejvíce družstev v bramborářské oblasti (86 %), dále následuje bramborářsko-ovesná oblast (80,1 % JZD), řepařská oblast (64,5 % JZD), kukuřičná oblast (59,2 % JZD) a horská oblast (58,9 % JZD).

U 39 JZD (ČSSR celkem 8,5 %) je podíl tržeb za obiloviny 80—100 % z tržeb z rostlinné výroby. Takových JZD je nejvíce v bramborářské oblasti (13,9 %). Bude zajímavé se podrobněji zabývat strukturou rostlinné

VI. Počet a procento JZD pěstujících přádné rostliny podle procentního podílu na tržbách z rostlinné výroby (% JZD z výběru ČSSR)

Podíl tržeb v % na tržbách z RV	ČSSR celkem		Z toho výrobní oblasti									
			K		Ř		B		BO		H	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
do 5	28	6,1	4	4,9	3	2,5	14	11,5	7	8,8	—	—
5,1—10	49	10,6	1	1,2	1	0,8	16	13,1	25	31,3	6	10,7
10,1—15	28	6,1	—	—	2	1,6	7	5,7	12	15,0	7	12,5
15,1—20	11	2,4	—	—	—	—	2	1,6	2	2,5	7	12,5
20,1—25	3	0,7	—	—	—	—	—	—	2	2,5	1	1,8
25,1—30	1	0,2	—	—	—	—	—	—	1	1,3	—	—
Celkem	120	461 = 100,0	5	81 = 100,0	5	122 = 100,0	39	122 = 100,0	49	80 = 100,0	21	56 = 100,0

VII. Počet a procento JZD pěstujících technické okopaniny podle procenta podílu na tržbách z rostlinné výroby (% JZD z výběru ČSSR)

Podíl tržeb v % na tržbách z RV	ČSSR celkem		Z toho výrobní oblasti									
			K		Ř		B		BO		H	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
do 5	36	7,8	7	8,6	9	7,4	14	11,5	3	3,8	3	5,4
5,1—10	58	12,6	25	30,1	21	17,2	11	9,0	1	1,3	—	—
10,1—15	51	11,1	31	38,3	16	13,1	4	3,3	—	—	—	—
15,1—20	30	6,5	9	11,1	18	14,8	3	2,5	—	—	—	—
20,1—25	24	5,2	2	2,5	22	18,0	—	—	—	—	—	—
25,1—30	14	3,0	—	—	14	11,5	—	—	—	—	—	—
30,1—35	9	2,0	—	—	9	7,4	—	—	—	—	—	—
35,1—40	2	0,4	1	1,2	1	0,8	—	—	—	—	—	—
40,1—50	2	0,4	—	—	1	0,8	1	0,8	—	—	—	—
Celkem	226	461 = 100,0	75	81 = 100,0	111	122 = 100,0	33	122 = 100,0	4	80 = 100,0	3	56 = 100,0

výroby v těchto podnicích, u kterých se zdá, že vzniká určitá tendence k monokultuře obilovin.

Odvětví pěstování přádných rostlin ukazuje zvyšování podílu tržeb ve směru od kukuřičné k horské oblasti (tab. VI). V kukuřičné oblasti je pouze 6,1 % JZD s podílem tržeb do 10 %, v bramborářsko-ovesné oblasti, kde je největší zastoupení přádných rostlin, je 40,1 % JZD s podílem na tržbách do 10 %, 17,5 % s podílem 10—20 % a 6,3 JZD s podílem 20 až 30 %. Dostí vysoký podíl na tržbách je dosahován i v horské oblasti (25 %

VIII. Počet a procento JZD pěstujících brambory (kromě raných) podle % podílu na tržbách z rostlinné výroby (% JZD z výběru ČSSR)

Podíl tržeb v % na tržbách z RV	ČSSR celkem		Z toho výrobní oblasti									
			K		Ř		B		BO		H	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
do 5	118	25,6	15	18,5	71	58,2	24	19,6	4	5,0	4	7,1
5,1–10	41	8,9	—	—	4	3,3	29	23,8	4	5,0	4	7,1
10,1–15	33	7,2	—	—	1	0,8	20	16,4	10	12,5	2	3,6
15,1–20	20	4,3	—	—	2	1,6	6	4,9	11	13,8	1	1,8
20,1–25	26	5,6	—	—	—	—	15	12,3	9	11,3	2	3,6
25,1–30	25	5,4	—	—	—	—	10	8,2	9	11,3	6	10,7
30,1–35	20	4,3	—	—	—	—	1	0,8	15	18,8	4	7,1
35,1–40	18	3,9	—	—	—	—	3	2,5	5	6,3	10	17,9
40,1–50	22	4,8	—	—	—	—	4	3,3	10	12,5	8	14,3
50,1–60	8	1,7	—	—	—	—	1	0,8	2	2,5	5	8,9
60,1–70	1	0,2	—	—	—	—	—	—	1	1,3	—	—
Celkem	332	461 = 100,0	15	81 = 100,0	78	122 = 100,0	113	122 = 100,0	80	80 = 100,0	46	56 = 100,0

IX. Počet a procento JZD s výrobou mléka podle % podílu na tržbách ze živočišné výroby (% JZD z výběru ČSSR)

Podíl tržeb v % na tržbách z ŽV	ČSSR celkem		Z toho výrobní oblast									
			K		Ř		B		BO		H	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
do 5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5,1–10	2	0,4	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3,6
10,1–15	4	0,9	1	1,2	1	0,8	2	1,6	—	—	—	—
15,1–20	18	3,9	9	11,1	3	2,5	3	2,5	1	1,3	2	3,6
20,1–25	67	14,5	28	34,6	20	16,4	16	13,1	3	3,8	—	—
25,1–30	95	20,6	27	33,3	28	23,0	23	18,9	12	15,0	5	8,9
30,1–35	106	23,0	5	6,2	40	32,8	27	22,1	19	23,8	15	26,8
35,1–40	79	17,1	7	8,6	13	10,7	29	23,8	23	28,8	7	12,5
40,1–50	66	14,3	4	4,9	16	13,1	17	13,9	17	21,3	12	21,4
50,1–60	19	4,1	—	—	—	—	4	3,3	4	5,0	11	19,6
60,1–70	4	0,9	—	—	—	—	—	0,8	1	1,3	2	3,6
Celkem	460	461 = 100,0	81	81 = 100,0	121	122 = 100,0	122	122 = 100,0	80	80 = 100,0	56	56 = 100,0

X. Počet a procento JZD s výkrmem prasat podle % podílu na tržbách ze živočišné výroby (% JZD z výběru ČSSR)

Podíl tržeb v % na tržbách z ŽV	ČSSR celkem		Z toho výrobní oblast									
			K		Ř		B		BO		H	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
do 5	50	10,9	2	2,5	7	5,7	16	13,1	13	16,3	12	21,4
5,1—10	29	6,3	3	3,7	9	7,4	8	6,6	5	6,2	4	7,1
10,1—15	38	8,2	1	1,2	5	4,1	12	9,8	14	17,5	6	10,7
15,1—20	48	10,4	4	4,9	13	10,7	9	7,4	15	18,8	7	12,5
20,1—25	50	10,9	7	8,6	11	9,0	17	13,9	7	8,7	8	14,3
25,1—30	63	13,7	11	13,6	17	13,9	25	20,5	9	11,3	1	1,8
30,1—35	42	9,1	8	9,9	14	11,5	10	8,2	9	11,3	1	1,8
35,1—40	40	8,7	13	16,0	14	11,5	9	7,4	5	5,0	—	—
40,1—50	56	12,2	23	28,4	26	21,3	7	5,7	—	—	—	—
50,1—60	11	2,4	6	7,4	4	3,3	1	0,8	—	—	—	—
Celkem	427	461 = 100,0	78	81 = 100,0	120	122 = 100,0	114	122 = 100,0	76	80 = 100,0	39	56 = 100,0

JZD v horské oblasti má podíl na tržbách za přadné rostliny 10—20 %).

Hlavními producenty technických okopanin jsou výrobní oblasti kukuřičná a řepařská (tab. VII). Nejvyšší podíly na tržbách vykazuje řepařská oblast, kde je 20,5 % JZD s podílem tržeb nad 25 %. Největší podíl tržeb za brambory na tržbách z rostlinné výroby (tab. VIII) vykazují JZD v horské a v bramborářsko-ovesné oblasti (nad 25 % podílu na tržbách: bramborářská 15,6 %, bramborářsko-ovesná 52,7 %, horská 58,9 % JZD této výrobní oblasti v ČSSR). Nadpoloviční podíl vykazuje 0,8 % JZD v bramborářské oblasti, 3,8 % JZD v bramborářsko-ovesné oblasti a 8,9 % JZD v horské oblasti.

Také u výrobků živočišné výroby je možno zkoumat na základě údajů výběrového šetření vztah úrovně specializace k zařazení podniku do výrobní oblasti.

Vliv zařazení JZD do určité výrobní oblasti na úroveň podílu tržeb za mléko nelze hodnotit jako silný (tab. IX). Pozorujeme nicméně, že ve směru od kukuřičné výrobní oblasti k horské tento podíl vzrůstá, takže nejvyšší podíl na tržbách je u JZD v horské výrobní oblasti. Nadpoloviční podíl na tržbách ze živočišné výroby tvoří tržby za mléko v bramborářské oblasti u 4,1 % JZD, v bramborářsko-ovesné u 6,3 % JZD a v horské u 23,2 % JZD. V kukuřičné a řepařské oblasti družstva s nadpolovičním podílem nejsou.

U výkrmu prasat se projevuje opačná tendence ve vztahu mezi podílem na tržbách a zařazením podniku do výrobní oblasti, než jak jsme ji naznačili u výroby mléka (tab. X). Také zde je nutno poznamenat, že údaje postihují situaci pouze uvnitř vlastního sektoru JZD, zatímco společné zemědělské podniky a jiné podniky průmyslového charakteru, které jsou nositeli koncentrační tendence ve výrobě vepřového masa, vajec a drůbeže, nebyly do našeho šetření z organizačních důvodů pojaty.

Na závěr k danému hodnocení specializace lze shrnout, že přes poměrně dlouhou dobu, kdy je prosazována tendence ke specializaci výroby v zemědělských podnicích, neodpovídá dosažený stav těmto záměrům. V drtivé většině JZD je struktura výroby stále mnohovýrobová. V tomto směru nejsou podstatné rozdíly ani mezi ČSR a SSR, ani mezi jednotlivými výrobními oblastmi. Jde v podstatě jen o výjimky, kdy zároveň s probíhající koncentrací výroby dochází i k hlubší specializaci jednotlivých JZD.

Důležitým zjištěním je, že použitelnost ukazatele podílu na tržbách (s výjimkou těch výrobků, jež se koncentrují ve společných zemědělských podnicích) pro srovnání a rozbor úrovně specializace výroby je průkaznější než použití ukazatele podílu počtu podniků vykazujících danou výrobu.

Došlo dne 12. 8. 1977

Adresa autorů:

Doc. ing. Otakar Macháček, CSc., ing. Rudolf Zeipelt, Vysoká škola zemědělská,
160 21 Praha — Suchdol

Buržoazní ekonomové s oblibou zdůrazňují dva rysy, charakterizující současné zemědělství vyspělých kapitalistických zemí:

— došlo zde k vytvoření výkonného a rozvinutého výrobního aparátu a značně se zvýšila produktivita práce,

— sociálně ekonomický vývoj poslední doby ještě více podtrhuje rodinný charakter zemědělského podnikání (ve Francii např. 88 % rolníků hospodaří bez stálých námezdních pracovních sil).

Ideologický cíl takto formulovaných závěrů je jasný: má dokázat, že zemědělství ekonomicky vyspělých západních zemí se vyvíjí cestou rodinných podniků, bez vykořisťování námezdní práce. Jakýkoliv zásah do těchto „idylických“ poměrů by tedy byl zbytečný, ba škodlivý. Na rozdíl od průmyslu, kde došlo ke koncentraci výrobních sil, se zemědělství údajně vyvíjí vlastní specifickou cestou, která prý vyvrací marxistickou agrární teorii a dokazuje její nevhodnost pro ekonomicky vyspělé země.

Je však skutečnost opravdu tak „idylická“? Existuje v současné ekonomice možnost vývoje jednoho ze základních odvětví materiální výroby na základě malovýroby? Jde skutečně o nekapitalistický vývoj rozhodující části zemědělství vyspělých zemí na Západě?

O vysoké úrovni rozvoje výrobních sil současného zemědělství vyspělých kapitalistických zemí nemůže být sporu. Nebývalého tempa růstu zemědělské produkce i produktivity práce bylo dosaženo uplatněním poznatků vědy a výzkumu a zejména díky perfektnímu fungování odvětví a oborů, poskytujících zemědělství výrobní prostředky a služby. Rozpornost kapitalismu však způsobuje, že technický pokrok sice umožňuje rozvoj výroby, současně však přináší zemědělcům růst problémů a v mnoha ohledech zhoršování jejich situace. Jádrem problému spočívá v tom, že výrobní struktura kapitalistického zemědělství se dokázala ekonomickému vývoji přizpůsobit pouze zčásti.

Dialektika rozvoje kapitalismu je taková, že vědeckotechnický pokrok napomáhá dalšímu zostření protikladů. Ani nejzarytější zastánci kapitalismu dnes již nepopírají složitost a hloubku zde existujících rozporů. Zemědělství kapitalistických zemí „trpí mnoha neduhů“, jak přiznává i oficiální Memorandum komise pro reformu zemědělství v EHS z prosince 1968, zvané krátce podle předsedy této komise Mansholtův plán. V něm jsou tyto neduhy popsány, formulována diagnóza a navrženo léčení. Závěry memoranda je možno stručně shrnout takto:

— symptomy choroby: prudký rozvoj výroby, chronické přebytky vyžadující značné náklady na podporu cen a trhů, aniž by se důchody zemědělců v porovnání s ostatními kategoriemi obyvatelstva zlepšily;

— diagnóza: výrobní struktury jsou naprosto nepřizpůsobeny a způsobují neúčinnost všech opatření v oblasti cen a trhu;

— terapie: je jí Program 1980, předvídající určitou reformu výrobní i sociální struktury.

Symptomy choroby jsou dobře známy, také diagnóza není předmětem sporů. Vyjdeme z této logiky a poradí i my, abychom mohli posoudit Mansholtem navrhanou terapii.

SYMPTOMY CHOROBY

Pro kapitalistickou ekonomiku je charakteristická situace, kdy dochází k nesouladu mezi množstvím zboží na trhu a jeho společenskou potřebou, projevující se konkrétně tím, že nabídka zemědělských produktů roste rychleji než poptávka po nich. Výdaje spotřebitelů za potraviny sice rostou, avšak stále pomalejším tempem, přičemž podíl zemědělské suroviny na těchto výdajích je stále nižší; spotřebitel platí stále více za zpracování, obal a služby.

Bylo-li určité zboží vyrobeno v množství přesahujícím koupěschopnou společenskou potřebu, znamená to, že byla „část společenské pracovní doby promrhána a celá masa zboží představuje pak na trhu mnohem menší množství společenské práce než je v ní skutečně obsaženo“ (K. Marx, Kapitál III/1, Praha, SNPL 1956, str. 203).

Zemědělství výrobci zvyšují nabídku za předpokladu nezměněných podmínek, tedy zejména konstantních cen. Na kapitalistickém trhu se však přizpůsobení nabídky poptávce děje změnou cen. Jestliže se výrobci nemohou mezi sebou dohodnout na omezení produkce na úroveň velikosti společenské potřeby potravin, dochází k poklesu ceny tak, aby nižší cena zvýšila poptávku a přispěla k postupnému vytvoření rovnováhy. Situaci v zemědělství však můžeme charakterizovat jako „nerovnováhu v jednom směru“: odchylky poptávky jsou bezvýznamné, zatímco výkyvy nabídky jsou značné. Protože i cenová pružnost poptávky po potravinách je velice nízká, je pokles cen mnohem hlubší než jím vyvolané zvýšení poptávky.

Danou situaci ve francouzském zemědělství je možno zjednodušeně charakterizovat takto: nabídka stoupá o 3 % ročně, poptávka jen o 1,5 %; přebytek nabídky nad poptávkou činí tedy 1,5 %. Ke zvýšení poptávky na úroveň nabídky bude nutné snížení cen, a to o 4,5 %. Zvýšení nabídky o 3 % vyvolalo tedy 4,5% pokles cen a snížilo tak tržby zemědělců o 1,5 %. Dochází tedy k paradoxní situaci, typické pro zemědělství kapitalistických zemí, že růst produkce snižuje příjmy zemědělců.

DIAGNÓZA

Nespornou skutečnost, že v zemědělství kapitalistických zemí početně převládají drobné podniky rodinného typu, je nutno doplnit konstatováním, že ekonomicky rozhodujícími zemědělskými podniky je malý počet velkovýrobních hospodářství kapitalistického typu, která jsou také rozhodujícími dodavateli tržní produkce. V USA např. asi 100 tis. nejvý-

konnějších zemědělských podniků s tržní produkcí přes 40 tis. dolarů ročně představovalo jen necelá 3 % z celkového počtu, patří jim však více než čtvrtina půdy, zaměstnávaly 37 % všech námezdních pracovních sil v zemědělství (10 % těchto podniků zaměstnává více než 10 stálých pracovních sil, dalších 15 % podniků zaměstnává 5–10 osob). Zemědělské podniky této skupiny se podílely 40 % na nákupech průmyslového inputu a dodávaly téměř třetinu celkové tržní produkce, tedy právě tolik jako 19 % podniků střední skupiny anebo 78 % podniků s nejnižší úrovní tržeb. Znamená to tedy, že současné potřeby zemědělské produkce USA by stačilo zajistit 300 tis. nejvýkonnějších podniků, tj. 9 % z celkového počtu. Potom ovšem by zbývajících 91 % bylo zbytečných.

Problémem kapitalistického zemědělství nejsou tedy rolníci, kteří z tohoto odvětví odcházejí, ale ti, kteří v něm zůstávají, třebaže by — podle všeobecných „pravidel hry“ kapitalistické ekonomiky — měli zmizet.

Nelze upřít, že malovýrobní zemědělství si stále udržuje zvláštní schopnost, o které mluvili Lenin a Kautský již na přelomu století, udržet se v nepříznivých podmínkách — ovšem „díky“ delší pracovní době a nižší úrovni důchodů — i tam, kde by současný rozvoj výrobních sil umožnil obejít se s mnohem menším počtem podniků. Přizpůsobivost malovýroby je často větší než jsme předpokládali; jaké však jsou její šance pro budoucnost?

I. Sociálně ekonomická struktura zemědělských podniků (nad 1 ha) v šesti zemích EHS (1967)

Velikostní skupina v ha	Zem. půda v tis. ha	%	Počet zem. podniků v tis.	%	Roční změna počtu podniků v % 1959–1967
1–5	6 822	10,6	2 69,3	47,9	–2,1
5–10	8 075	12,6	1 119,4	20,0	–2,6
10–20	14 224	22,0	999,8	17,5	
Mezisoučet	29 121	45,2	4 819,5	85,5	
20–50	19 067	29,8	641,4	11,7	+0,1
50–100	8 396	13,0	125,7	2,2	+0,8
Nad 100	7 737	12,0	40,4	0,7	+0,8
Celkem	64 321	100,0	5 619,0	100,0	–2,0

Pramen: La documentation française, N 4061 -63/1974

Hodně napoví údaje tab. I, zachycující sociálně ekonomickou strukturu zemědělských podniků zemí EHS (šestky). Více než 85 % rolníků (v Itálii dokonce 95 %) hospodaří na výměře menší než 20 ha, považovaných za dolní hranici velikosti životaschopného zemědělského podniku; ve skutečnosti činí průměrná výměra této velké skupiny téměř 5 mil. hospodářství jen asi 6 ha.

Ze slabého výrobního potenciálu vyplývá i nízká rentabilita výroby. Drobní rolníci jsou nuceni vyrábět to, co jim diktuje jejich výrobní kapacita, daná zásobou pracovní síly a naakumulovaná v zastaralých výrobních

prostředcích. Nevyhnutelným důsledkem potom je, že se stále více vzdalují životnímu standardu ostatních skupin obyvatelstva, že disparita mezi příjmy zemědělců a ostatních skupin obyvatelstva přetrvává a prohlubuje se. Vzhledem k současné výrobní struktuře a relativní úrovni produktivity práce v zemědělské malovýrobě je jen malá naděje, že by se tato disparita mohla zmenšit nebo dokonce odstranit. Naopak, dochází k neustálému zvětšování rozdílů, charakterizovanému Mansholtem jako „akumulace zpoždění“ pokud jde o úroveň důchodů a pracovních podmínek v zemědělství.

Velká část zemědělských podniků nemá možnost dosahovat uspokojivé úrovně čistých důchodů již z toho důvodu, že potřeba investic absorbuje značnou část jejich peněžních příjmů. Nutnost investovat, narůstající současně s úbytkem pracovních sil, naráží — v důsledku nedostatečných rozměrů podnikání — na hranice rentability.¹⁾

Finanční zátěž investic je nad síly zemědělského podniku již v nutnosti nákupu půdy. V různých výhledových studiích buržoazních ekonomů se vychází z předpokladu, že má-li se udržet krok s vývojem výrobních sil v zemědělství, je nutné zvýšení současně průměrné výměry zemědělského podniku alespoň na dvojnásobek. To ovšem implicitně předpokládá, že ti, kteří v zemědělství zůstanou, by museli zbývající polovinu půdy vykoupit, tedy zaplatit polovinu pozemkového kapitálu ze svých důchodů, resp. být zatíženi úvěry v této výši.

Vývoj cen v kapitalistickém zemědělství ilustruje skutečnost, že např. ve Francii dosáhla v roce 1972 cena zemědělské půdy 300 mld franků, v roce 1975 již 400 mld (13 350 FF za hektar). Bude-li pokračovat dosavadní tendence růstu cen půdy, je možno očekávat, že počátkem osmdesátých let dosáhne celková cena pozemkového kapitálu částky 750 mld FF. Pro francouzské rolníky by to znamenalo nutnost vynaložit 375 mld FF na nákup poloviny půdy. Pro srovnání si uveďme, že v roce 1975 dosáhla hodnota hrubé zemědělské produkce 120 mld FF; po odečtení nakupovaného inputu a dalších nákladů činil čistý důchod 53,5 mld FF.

I při rozdělení výkupu půdy na 15 let by bylo nutno vynaložit ročně 25 mld FF, tedy polovinu čistých důchodů francouzských rolníků, které i tak jsou hluboko pod úrovní ostatních odvětví. Závěr je proto jednoznačný: další vývoj zemědělství touto cestou je neřešitelný.

Analýza výsledků posledních desetiletí ukazuje, že vědeckotechnický pokrok přinesl značné zvýšení životního standardu. Potvrzuje však také, že bez dalšího opatření neexistuje naděje, že by se na tomto rozvoji mohlo podílet zemědělské obyvatelstvo ve stejné míře jako ostatní. Zemědělci se s rostoucí úzkostí ptají, co jim přinese zítřek. Třebaže již po celá desetiletí se touto otázkou zabývají zájmové organizace zemědělců, politické strany i vlády buržoazních států, nikdo z nich nebyl dosud schopen dát jasnou odpověď a podstatně zlepšit postavení rolníků.

Proto je současná situace v kapitalistickém zemědělství poznamenána trvalým napětím, pocitem obav rolníků o vlastní budoucnost. Narůstání problémů, u nichž zoufalí rolníci nevidí možnost východiska vlastními silami, vede k napětí, které nabývá politického charakteru a vyústí často v otevřená vystoupení, při nichž dochází k zablokování dálnic, násilnému

¹⁾ Podle studií FAO si moderní zemědělství vyžaduje v přepočtu na 1 pracovníka zhruba stejný kapitál jako metalurgie.

převracení nákladních aut s dováženými zemědělskými produkty, znehodnocování potravin naftou či močovkou. Západoevropský tisk nazývá tyto akce „zelený hněv“.

TERAPIE

Vlády kapitalistických zemí si uvědomují, že tento vývoj — nebude-li včas řešen — hrozí narušit nejen ekonomickou, ale i sociální rovnováhu země. Proto usilují o nalezení takové ekonomické politiky, která by dokázala vyřešit nejnaléhavější sociální a ekonomické problémy a zapojit zemědělství do celkového procesu ekonomického růstu a technického pokroku. V jejich oficiálně vyhlášené zemědělské politice můžeme rozeznat čtyři shodné cíle.

Prvním cílem je zaručit rolníkům důchody zhruba stejné jako mají pracovníci ostatních odvětví²⁾. Protože problémy zemědělství se projevují především nízkými cenami zemědělských produktů, soustřeďuje se zemědělská politika vlád kapitalistických států především na cenové intervence. Vychází přitom z předpokladu, že vyšší ceny zaručí i vyšší důchody zemědělců. Politiku podpory cen je možno charakterizovat tímto průběhem a výsledky: výdaje státu rostou až k maximálně únosnému zatížení státních financí; hromadí se neprodejně zásoby, spokojení však nejsou ani výrobci. Uvědomují si, že většina jejich podniků je příliš malá a nemůže proto umožnit uspokojivé důchody.

Dochází se k poznání, že řešení otázky důchodů v zemědělství není možné v důsledku nízké produktivity práce v zemědělství, je proto nutno činit opatření k jejímu zvýšení. Druhým cílem zemědělské politiky je snaha o integraci zemědělství do celkové ekonomiky tak, aby se podílelo na ekonomickém růstu a bylo samo schopné přizpůsobit se moderním trendům technického a ekonomického rozvoje. Dominance zemědělství nezemědělským kapitálem se však projevuje neustálým poklesem kupní síly rolníků. Tak např. v roce 1974 se ve francouzském zemědělství ceny zemědělských produktů zvýšily o 4,4 %, nakupovaný input však zdražil o 23,9 %. Při stagnaci objemu produkce došlo tak k poklesu reálných důchodů francouzských zemědělců o 15,9 %. V roce 1975 došlo k dalšímu poklesu reálných důchodů o 0,3 %.

Zemědělská politika proto hledá řešení v subvencování cen výrobních prostředků; je to období scelování půd, rozvíjení nejrůznějších forem poznatků a pokroku v zemědělství. Protože účelem výroby za kapitalismu není uspokojování potřeb, ale dosahování zisku, vede politika rozvíjení výroby nezbytně k disproporcím. Trh je v kapitalistickém zemědělství představován obrovským počtem neorganizovaných a vzájemně izolovaných výrobců, z nichž každý je hnán snahou vyrábět a prodat co nejvíce. Získat by na tom mohl ovšem pouze za předpokladu, že by stejně neučinili ostatní.

²⁾ Evropské země převzaly, i když technicky rozdílně, prvky zemědělské politiky USA, formulované v Agriculture Adjustment Act tehdejší Rooseveltovy vlády z roku 1933; problém parity byl vytyčen např. v Zeleném plánu vlády NSR, či ve francouzském Loi d'orientation agricole. Parita je ovšem formulována velmi mlhavě, nikdy ne jako závazek společnosti zaručit rolníkům stejnou odměnu za stejnou práci, ale spíše jako zachování, tj. nezhoršování relací cen zemědělských produktů s cenami nakupovaných potřeb pro zemědělství; ani tohoto záměru však není dosahováno.

Tak tomu pochopitelně není a nabídka svým tempem neustále předbíhá poptávku.

Vznikající disproporce má neustále se zhoršující tendenci a je jedním z nejpalčivějších problémů kapitalistického zemědělství. Daná situace se odráží v nezbytnosti přijetí třetího opatření, které však staví předchozí dva cíle automaticky do pozadí; je to kontrola zemědělských přebytků, jejichž odbyt zatěžuje stále více státní rozpočet a tím i celou ekonomiku.

Paradox šíření pokroku v kapitalistické společnosti výstižně ilustruje výrok, že miliarda vynaložená dnes na rozvoj zemědělské výroby si zítra vyžádá pět miliard na organizaci trhu a cenové podpory. A je tomu skutečně tak: subvence např. do francouzského zemědělství dosáhly v roce 1974 částky 4,2 mld FF, jichž bylo převážně použito na podporu trhu (skladování vína a hovězího masa).

Rozpor kapitalistického výrobního způsobu je právě v jeho tendenci k absolutnímu rozvoji výrobních sil, který se ustavičně dostává do konfliktu se specifickými výrobními podmínkami, v nichž se kapitál pohybuje a jedině se může pohybovat. Jak to výstižně charakterizoval již K. Marx, „kapitalistická výroba se neustále snaží prorazit tyto imanentní hranice, ale proráží je jenom prostředky, které jí tyto hranice vytvářejí znova a v ještě větším měřítku“ (K. Marx, Kapitál III/1, SNPL Praha 1956, str. 267).

I přes značné rozdíly, dané historickým vývojem i přírodními a historickými podmínkami, je možno ve všech vyspělých kapitalistických zemích pozorovat stejný paradox. Opatření na rozvoj výroby vyúsťují v neprodejnou nadprodukcii, která odsunuje všechny snahy o regulaci výroby k nezdaru. Ani jedna buržoazní vláda nedokázala nalézt řešení této krize, které by odpovídalo ekonomické logice a současně uspokojilo většinu rolnictva.

Je tomu tak proto, že tato politika léčí pouze symptomy, ne však podstatu krize kapitalistického zemědělství. Tou měrou, jak s narůstáním problémů stát rozšiřuje paletu svých zásahů, je neúspěch této politiky neustále zřetelnější. Přijímaná opatření jsou totiž pouze dílčí, mezi sebou nekoordinovaná, s často protikladnými účinky, a proto nutně odsouzená k nezdaru.

Názorným příkladem je čtvrtý z cílů zemědělské politiky, který se logicky musí dostávat do rozporu s předchozími třemi záměry: je to politika udržení rodinného zemědělského podniku.

Z buržoazních činitelů to byl dosud pouze Sico Mansholt, který zaujal radikální stanovisko ve prospěch hlubokých a rychlých strukturálních přeměn. V moderní kapitalistické ekonomice nemůže — a to ani v zemědělství — dlouhodobě existovat vedle sebe průmyslový a řemeslný sektor; je proto nutno podpořit konkurenci, schopnou eliminaci neživotaschopných podniků vytvořit moderní zemědělství, integrované do celé ekonomiky.

Většina buržoazních ekonomů a politiků, i když si uvědomuje nevyhnutelnost a naléhavost změn agrární struktury, z politických důvodů se obává zavádět jakékoliv radikální reformy a připouští pouze evoluci, která může být jen velmi pomalá. Např. podle francouzských ekonomických studií by ve francouzském zemědělství mělo v roce 1985 zůstat okolo 1 mil. zemědělských podniků (proti současným 1,5 mil.) s 1,5—1,8 mil. pracovních sil (nyní 2,8 mil.). Průměrná výměra zemědělského pod-

niku by se tak zvýšila na 30 hektarů, ovšem 19 % podniků bude stále mít méně než 5 ha, 43 % bude ve skupině 5—20 ha a jen 10 % ve skupině nad 50 ha (v současné době 7 %). I když tyto údaje jsou značně nejisté a diskutabilní, svědčí o tom, že je nutno i nadále počítat se zcela nevyhovující strukturou západoevropského zemědělství. Úsilí celé buržoazní ekonomické propagandy je proto zaměřeno na to, že „výhody velkého měřítka“ nejsou v rozporu s ideou „rodinného podniku“.

V ekonomické literatuře téměř všech zemí je možno nalézt řadu modelů „rodinného zemědělského podniku“, tč. je ideálem podnik se dvěma stálými pracovními silami. Zpravidla nebyly tyto „teorie“ kvantifikovány, anebo jen velmi mlhavě, aniž by se jejich autoři příliš znepokojovali nad jejich realitou. Pojetí „optimální velikosti rodinného zemědělského podniku“ se rychle mění, nejlepším svědectvím je porovnání různých těchto doporučení s odstupem 10—20 let. Zatímco v padesátých letech byla zdůrazňována přednost desetihektarového hospodářství před pětihektarovým, nyní se pozornost zaměřuje na srovnání výhod padesátihektarového vůči dvacetihektarovému.

Realita je ovšem složitější a vyvrací tyto představy, diktované především politickou motivací ve snaze zabránit vlivu a přitažlivosti kolektivních forem hospodaření. Není sporu o tom, že technický pokrok značně ovlivňuje výměru půdy, kterou je schopen obdělávat jeden pracovník. Skutečnost, že tato schopnost roste nesrovnatelně rychleji než je současné tempo zvětšování průměrné výměry zemědělského podniku v kapitalistických zemích, především v západní Evropě, je jasným svědectvím toho, že „idea rodinného podniku“ se ocitá ve slepé uličce. Drobnému rolníkovi nikdo nepomůže, zůstane-li nadále drobným rolníkem.

ZÁVĚR

Vědeckotechnický pokrok a narůstající koncentrace kapitálu i stále těsnější integrace zemědělství v systému výrobních vztahů monopolistického kapitalismu odhalují mnohem výrazněji než dříve přednosti moderní velkovýroby před tradiční malovýrobou. Pro velké zemědělské podniky, určující ve stále větší míře tvářnost a charakter kapitalistického zemědělství, inovace napomáhají zvýšení efektivnosti výroby a urychlení procesu kapitalistické akumulace, zatímco pro malá hospodářství se náklady spojené s modernizací stávají den ode dne větším břemenem a odsuzují malá hospodářství k postupné likvidaci. Antagonistický charakter rozvoje výrobních sil současného kapitalistického zemědělství se proto nejnázorněji projevuje v sociálních důsledcích. Výjimkou není ani zemědělství USA, země, kde proces rozvoje monopolního kapitalismu postoupil nejdále. Jsou nejen ilustrací obrovských možností industrializace zemědělství a rozvoje vědeckotechnického pokroku vůbec, ale současně i příkladem ostroty sociálních problémů a nemožnosti jejich řešení v rámci této společenské formace.

Došlo dne 24. 8. 1977

Adresa autora:

Doc. ing. Josef Flek, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

VYŘEŠENÉ ÚKOLY Z OBLASTI VÝZKUMU PLÁNOVITÉHO ŘÍZENÍ ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO KOMPLEXU

Ve Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze byly v roce 1976 vyřešeny tyto úkoly z oblasti výzkumu plánovitého řízení zemědělsko-potravinářského komplexu:

Burian, J.: *Analýza účinnosti metod plánovitého řízení a soustavy plánů rozvoje zemědělství.* Byla zhodnocena účinnost soustavy plánů a metod plánování rozvoje zemědělství na úrovni středního článku řízení ve vybraných OZS ČSR a KZS Jihomoravského kraje a shromážděny náměty na zdokonalení metod plánování v podmínkách prohlubující se koncentrace, specializace a kooperace zemědělské výroby. Metoda řešení úkolu vycházela z jednotné problémové osnovy, zahrnující nejpodstatnější problémy plánovitého řízení, zvl. pak posouzení perspektivní úlohy středního článku řízení při řešení hlavních problémů zdokonalení plánu. Výsledky první etapy vytvářejí informační a poznávací problémovou základnu pro řešení hlavního úkolu. Soustava plánovitého řízení ZPoK s tím, že jejich zobecnění a formulace konkrétních návrhů na zdokonalení plánování bude předmětem následné etapy řešení (1977).

Burian, J.: *Návrh orientačních východních parametrů k plánu nákladů hlavních odvětví rostlinné výroby v ČSR — cukrovka, brambory, řepka, len.* Byly zpracovány orientační propočty k plánování a rozborům vlastních nákladů na výrobu cukrovky, brambor, řepky a lnu. Jsou součástí postupně tvorby normativní základny k plánování a rozborům vlastních nákladů v odvětví rostlinné a živočišné výroby a vytváření subsystému automatizovaných nápočtů normativní alternativy plánu vlastních nákladů v rámci systému ASŘ. Výsledky výzkumu objektivizují výnosové nákladové relace, respektují oblastní diferenciaci nákladů vlivem rozdílných přírodních podmínek, variabilitu produkční účinnosti nákladů v čase a diferencovanou míru využívání srovnatelných přírodních podmínek z hlediska podnikové

koncentrace zkoumaných plodin. Matematická interpretace nákladových vazeb formami nákladových funkcí vytváří předpoklady pro věcnou i metodickou vazbu s nápočty plánů výroby s využitím ekonomicko-matematických metod.

Burian, J.: *Návrh orientačních parametrů k plánu nákladů hlavních odvětví rostlinné výroby v ČSR — obiloviny.* Těžištěm práce jsou orientační propočty k plánování vlastních nákladů na výrobu pšenice, žita, ječmene a ovsa. Pro každý druh obilovin, výrobní oblast a výnosové rozmezí je propočtena i nákladová struktura v podobě relativních hodnot jednotlivých kalkulačních položek z celkového nákladu. Při konstrukci orientačních propočtů vlastních nákladů na výrobu byla respektována nákladová dynamika jednotlivých let výchozího období, tendence nákladových struktur, byl zohledněn výnosový trend předpokládaný střednědobým plánem a zafixována míra progresivity vyplývající z obecně platných zásad hospodárnosti a efektivnosti.

Řádek, S.: *Zpracování vybraných ukazatelů o hospodářských výsledcích JZD a státních statků za rok 1975.* Analýza hospodářských výsledků JZD a státních statků v roce 1975 a hodnocení působení úprav daňového systému a diferenciálních příplatků, uplatněných od 1. 1. 1975 v družstevním a státním sektoru zemědělství v rozdílných výrobních podmínkách ČSSR.

Řádek, S., Havlíček, J.: *Vliv různých výrobních podmínek na efektivnost zemědělské výroby v ČSSR, na konstrukci a diferenciaci ekonomických nástrojů.* Ve zprávě je rozpracována metodika výpočtu vlivu hlavních faktorů na dynamiku efektivnosti zemědělské výroby a ú-

rovně hospodářského výsledku. Je kvantifikován vliv růstu objemu vlastních nákladů, změn struktury výroby, vliv změn nákupních cen, změn cen výrobních prostředků a služeb pro zemědělství, růstu odměn na pracovníka a vliv vědeckotechnického pokroku a ostatních faktorů určujících efektivnost vkladů. Na základě metodiky a jejího matematického vyjádření jsou provedeny výpočty vlivu těchto faktorů za patnáct hlavních výrobků, a to za zemědělství celkem, v republikovém a sektorovém třídění, podle ekonomické úrovně podniků a jejich přírodních podmínek.

Zábranská, A.: Úloha zemědělského pojištění při zajišťování plynulosti reprodukčního procesu a ekonomické stability zemědělských podniků. V práci je analyzována účinnost ekonomických nástrojů na eliminování nepříznivých důsledků produkčních výkyvů v zemědělských podnicích a postavení pojištění v rámci těchto nástrojů. Dosud komplexně nezpracovaná problematika zemědělského pojištění vyžadovala provedení řady analýz. Na základě posouzení ekonomické účinnosti zemědělského pojištění z hlediska potřeb současné socialistické zemědělské velkovýroby, postavení pojištění v soustavě ekonomických nástrojů a komparace systému pojištění v ČSSR a vybraných socialistických zemích byl zpracován námět koncepce pojištění plodin a zvířat. Práce je přínosem k řešení některých základních otázek zdokonalování systému plánovitého řízení zemědělství, zvláště pak k rozpracování přestavby zemědělského pojištění.

Novák, J.: Analýza vlastních nákladů a výsledků hospodaření v souboru JZD. Zpráva je pokračováním ročních analýz vlastních nákladů na výrobu jednotlivých zemědělských výrobků, zjištěných za rok 1975 a ve vývoji let 1975 ve vybraném souboru JZD. Ve zprávě je věnována pozornost rozboru příčin zhoršení ekonomických výsledků v roce 1975, ekonomickému hodnocení procesu koncentrace a specializace zemědělské výroby na základě třídění družstev podle výměry zemědělské půdy a vlastním nákladům a jejich vzájemným relacím u jednotlivých kategorií chovu skotu. Je provedena analýza nejzávažnějších a nejaktuálnějších otázek, vyhodnocujících hlavní vývojové směry současné etapy našeho zemědělství. Doporučuje se snížit počet publikovaných údajů o vlastních nákladech pro období 6. pětiletky.

Novák, J.: Analýza vlastních nákladů a jejich vývoj ve společných zemědělských

podnicích. Zpráva obsahuje vývoj vlastních nákladů i jejich struktury včetně výnosů i zisku ve výrobě vajec, kuřic, kuřecích brojlerů, jatečných prasat, selat a jatečného skotu od roku 1972 do roku 1975. Společně zemědělské podniky v ČSR se podílely v roce 1975 na státním nákupu 40,5 %, jatečné drůbeže 11,1 %, jatečných prasat 19,9 % a jatečného skotu jen 0,5 %. Vysoké koncentrace zvířat v SZP umožňují progresivní technologie výroby a zjišťované investiční náklady výrobních kapacit, počty pracovníků podle jejich profesí ukazují potřebnou strukturu pracovních sil. Vlastní náklady byly v SZP na výrobu sledovaných produktů nižší (kromě jatečného skotu) než v JZD. Doporučuje se akceptovat návrh na nové oceňování výrobních selat a odpisy prasníc v podnicích s vyššími koncentracemi prasníc.

Sobotka, L. a kol.: Analýza soustavy cen a cenových nástrojů pro období 7. pětiletky. Hlavní požadavky na soustavu cen a cenových nástrojů v zemědělství z hlediska perspektivního vývoje. Základní rysy soustavy cen a cenových nástrojů v ČSSR a v některých zemích RVHP. Vliv cen a cenových nástrojů na růst výroby a její rentabilitu, na strukturu úhrady reprodukčních nákladů a na tvorbu hrubého a čistého důchodu v různých přírodních podmínkách. Ideový návrh soustavy cen a cenových nástrojů v zemědělství pro období 7. pětiletky.

Sobotka, L. a kol.: Tvorba nákupních cen na základě vybraných teoretických typů cen. Nejnovější stav poznání v oblasti teoretických typů cen a jejich použitelnosti v praxi. Fondová náročnost 28 zemědělských výrobků a kvantifikace vybraných teoretických typů cen v průměru let 1972–1974 v průřezu národních republik a výrobních oblastí. Odchylny teoretických cen od současného řešení územní diferenciace reprodukčních nákladů. Důsledky uplatnění teoretických cen na mezivýrobové rozdělení čistého důchodu. Vliv některých faktorů na fondovou náročnost. Průběh nákladových funkcí z hlediska jejich vlivu na tvorbu a plánování cen.

Bača, J.: Investiční struktury v ZPoK (I. část). Obsahem práce je analýza investiční náročnosti v chovu skotu a její ekonomické důsledky na ekonomiku tohoto odvětví. Investiční výstavba musí respektovat vazby na užítkovost skotu, na výrobu průmyslově zpracovaných krmiv (náročnost na energii) a na výrobní etapy zpracování živočišných výrobků. Aplikace zásad specializace

a koncentrace v zemědělství a v potravinářském průmyslu přináší nové uspořádání výrobního organismu a měni, ve srovnání s dřívější univerzální strukturou výroby, úlohu jednotlivých částí investic, místo a úlohu pracovní síly v pracovním procesu atd. Vzrůst materiálových nákladů na jednotku produkce není vždy kompenzován adekvátním snížením nákladů na živou práci a substituční účinky investic je třeba nově formulovat.

Bača, J.: *Investiční struktury v ZPoK (2. část)*. Obsahem práce je analýza investiční výstavby v chovu skotu. Výstavba nových velkokapacitních objektů pro chov skotu kladé zvýšené nároky na její řízení, zvláště pokud jde o hodnocení takových ekonomických ukazatelů jako jsou investiční náročnost a substituční efekt investic. Současný stav objektů pro chov skotu nelze jednorázově změnit. Náhrada starých objektů za nové velkokapacitní si vyžádá značné období, které podle orientačních propočtů vychází k roku 2000. Proto uvnitř tohoto dlouhodobého procesu náhrady je nutno využít krátkodobějšího investičního cyklu ve formě rekonstrukcí a modernizací stávajících objektů pro chov skotu. Rekonstrukci a modernizaci bylo doposud využito minimálně. Pro jejich realizaci v praxi je nutno vytvořit podmínky nejen v investiční výstavbě samé, nýbrž i ve způsobu subvencování těchto investic, jakož i ve využití investičního úvěru. Rekonstrukce a modernizace představují v současné době důležitý směr ve snížení investiční náročnosti i přínos z titulu zvýšené produktivity práce aplikací modernějších technologií v chovu skotu.

Plíčeková, M.: *Míra vhodnosti rekonstrukce a modernizace stávajících základních fondů v chovu skotu*. Zpráva poukazuje na disproporce mezi kapacitou základních fondů a jejich technickou úrovní. Na srovnání konkrétních vybraných příkladů je prokázána vyšší ekonomická efektivnost rekonstrukcí a modernizací proti vybraným novostavbám. Použitá monografická a srovnávací metoda umož-

ňuje porovnání různých variant a zjištění předností a nedostatků jednotlivých akcí. Metodou propočtu na srovnatelnou základnu bylo možno postihnout ekonomický efekt vlastní stavby. Výsledky práce mají praktickou použitelnost pro úvahy v plánování přestavby objektů určených k chovu skotu na základě ekonomicky podložených a realizovatelných námětů.

Špírk, L.: *Stanovení základních tendencí kvantitativního a kvalitativního vývoje mezipodnikové kooperace s návrhy na opatření*. Dílčí závěrečná zpráva podetapy analyzuje kvantitativní změny, ke kterým došlo ve vývoji jednotlivých forem kooperace v období 1972–1976. Zpráva pojednává o tendencích rozvoje kooperačních vztahů všeobecně a zejména se zaměřuje na analýzu organizace, řízení a ekonomiky širší kooperace bez právní subjektivity typu společná rostlinná výroba, kterých k 1. 1. 1976 bylo pouze 10. Význam této problematiky je zesílen podrobnou monografií SRV Průkopník v Letohradě. Zkušenosti z existujících SRV zejména ukazují, že pro jejich úspěšný rozvoj je nutno vytvořit předpoklady politické, organizační, právní a ekonomické.

Špírk, L.: *Společensko-ekonomické podmínky vývoje a základní ekonomické rysy třídy družstevního rolnictva*. Dílčí závěrečná zpráva subetapy přináší základní teoretickou charakteristiku vývoje třídy družstevního rolnictva v současném období. Značnou pozornost věnuje rozboru kvantitativních a kvalitativních změn v profesní struktuře ekonomicky aktivní členské základny JZD a analýze třídně sociální struktury této členské základny družstev. Změny v profesní struktuře třídy družstevního rolnictva se promítají ve vývoji kvalifikační struktury a ve změnách ve věkové struktuře a struktuře podle pohlaví. Třídně sociální struktura ekonomicky aktivní části členů JZD je chápána z hlediska vztahů vlastnických, sociálního původu členů, hospodářského postavení družstevníků před vstupem do JZD a z hlediska homogenity manželství družstevních rolníků a generační stability družstevních rolníků.

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA č.3/1978

bude obsahovat tyto články:

Kunc J.: Analýza mezinárodní dělby práce a zahraniční obchod v oblasti ZPoK

Jeníček V.: Zahraniční obchod a československé zemědělství

Kraus J.: Zahraniční obchod produkty ZPoK v rámci zemí RVHP za období 1960 až 1975

Tuček P.: Efektivnost čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků

Moudrý M.: Světový trh zemědělsko-potravinářských výrobků

Kochlíková B.: Zahraniční obchod tuky, oleji, olejnatými semeny a plody

Macháček O.: Koeficient koncentrace jako nástroj srovnávacího rozboru koncentrace výrobních faktorů a výroby

Z vědeckého života

Hajná M.: Vyřešené úkoly z oblasti výzkumu prognóz a výpočetní techniky v zemědělsko-průmyslovém komplexu

Hajná M.: Vyřešené úkoly z oblasti výzkumu potravinářského průmyslu a výživy

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Materiálně technická základna čs. zemědělství)

Zemědělská ekonomika č. 3/1978 stojí 10,— Kčs. Objednávky přijímá Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Slezská 7, 120 56 Praha 2 a Poštovní novinová služba, Jindřišská 14, 110 00 Praha 1.

KABRHEL J., Vysoká škola politická ÚV KSČ, Mártiho 31, 162 52 Praha 6

Únor 1948 a socialistické zemědělství

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 2, s. 65—74. — lit. 2

zemědělství, Vítězný únor 1948, historický přehled

Autor se ve svém příspěvku k 30. výročí Vítězného února zabývá problémem, jak tato historická událost ovlivnila socializaci československého zemědělství. Uvádí krátký přehled vývoje čs. zemědělství před II. světovou válkou, hodnotí výsledky pozemkových reforem. Nastíňuje rozvoj čs. zemědělství po Únoru až po současnost.

CHOMA D., Vysoká škola ekonomická, Nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Československé zemědělství v období buržoazní republiky

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 2, s. 75—84. — lit. 11

zemědělství, historický přehled, období 1918—1945

Autor analyzuje vývoj čs. zemědělství v buržoazní ČSR. Zabývá se sociálně ekonomickou diferenciací zemědělství. Rozebírá příčiny agrární krize a její sociálně ekonomické důsledky. Proti východisku z krize, které hledala buržoazie v souladu se svými zájmy, ukazuje cestu navrhovanou KSČ, která mohla být nastoupena až po únoru 1948.

MATOUŠKOVÁ J., Vysoká škola ekonomická, Nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Problémy dalšího rozvoje mezipodnikové kooperace v zemědělství

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 2, s. 85—98. — 3 tab.

zemědělství, úroveň celostátní, kooperace, JZD, státní statky

V příspěvku rozebírá autorka podmínky pro rozšiřování kooperace v rámci čs. zemědělství. Analyzuje strukturu zemědělských podniků z hlediska rozsahu výměry zemědělské půdy, posuzuje zaměření společných zemědělských podniků, počty členských organizací, podíly společných zemědělských podniků na celkové celostátní produkci atd. Článek je doplněn statistickými tabulkami.

MACHÁČEK O., — ZEIPPELT R., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha — Suchbátka

Mezioblastní srovnání stavu specializace výroby v JZD

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 2, s. 99—106. — 10 tab.

zemědělství úroveň oblasti, specializace, analýza statistická, analýza ekonomická

Na základě výběrového souboru a s použitím statistických metod se u JZD alokovaných v různých oblastech sleduje úroveň specializace. Jako ukazatele se používá podílu jednotlivých výrobků na celkových tržbách. Výsledky šetření jsou obsaženy v četných tabulkách, které jsou v článku komentovány. Výběrový soubor tvoří celkem 461 podnik.

FLEK J., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Možnosti a hranice rozvoje zemědělství vyspělých kapitalistických států

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 2, s. 107—113. — 1 tab.

analýza ekonomická, analýza srovnávací, zemědělství, kapitalistické státy

Autor přistoupil k hluboké ekonomické analýze rozvoje zemědělství kapitalistických států. Rozebírá základní symptomy rozvoje, analyzuje příčiny nežádoucích jevů a z pozice marxleninské ekonomie hledá cesty řešení základních rozporů. Analyzuje sociálně ekonomickou strukturu zemědělství členských zemí EHS, zabývá se problémem ceny půdy a možností nákupu zemědělské půdy.

OBSAH

Kabrhel J.: Únor 1948 a socialistické zemědělství	65
Choma D.: Československé zemědělství v době buržoazní republiky (vybrané problémy)	75
Matoušková J.: Problémy dalšího rozvoje mezipodnikové kooperace v zemědělství	85
Macháček O., Zeipelt R.: Mezioblastní srovnání stavu specializace výroby v JZD	99
Flek J.: Možnosti a hranice rozvoje zemědělství vyspělých kapitalistických států	107

Z vědeckého života

Hajná M.: Úkoly z oblasti výzkumu plánovitého řízení zemědělsko-potravinářského komplexu	115
--	-----

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Jednotná zemědělská družstva od VIII. celostátního sjezdu JZD)

СОДЕРЖАНИЕ

Кабржел Й.: Февраль 1948 года и социалистическое сельское хозяйство . .	65
Хома Д.: Чехословацкое сельское хозяйство в буржуазной республике (некоторые проблемы)	75
Матушкова Я.: Проблемы дальнейшего развития межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве	85
Махачек О., Зейпелт Р.: Межобластное сопоставление уровня специализации производства в ЕСХК	99
Флек Й.: Возможности и пределы развития сельского хозяйства в развитых капиталистических государствах	107

Из научной жизни

Гайна М.: Задачи в области научного исследования планового управления агро-пищепромышленного комплекса	115
--	-----

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве (Единые сельскохозяйственные кооперативы после VIII общегосударственного съезда ЕСХК)

CONTENTS

Kabrhel L.: February Victory and its Importance for Socialist Agriculture	65
Choma D.: Czechoslovak Agriculture in the Era of the Bourgeois Czechoslovak Republic (selected problems)	75
Matoušková J.: Problems of Further Development of Inter-enterprise Co-operation in Agriculture	85
Macháček O., Zeipelt R.: Inter-regional Comparison of the Stage of Specialization of Production on Co-operative Farms	99
Flek J.: Possibilities and Limits of the Development of Agriculture in Advanced Capitalist Countries	107

From the Life of Science

Hajná M.: Tasks of Research in Planned Management of the Agricultural and Food Production Complex	115
---	-----

Supplement

Statistical Surveys of Agriculture in Czechoslovakia and Abroad (Co-operative Farms since the VIII National Congress of Co-operative Farms)

INHALT

Kabrhel J.: Februar 1948 und sozialistische Landwirtschaft	65
Choma D.: Tschechoslowakische Landwirtschaft zur Zeit der bourgeoisen Republik (ausgewählte Probleme)	75
Matoušková J.: Probleme der weiteren Entwicklung der zwischenbetrieblichen Kooperation in der Landwirtschaft	85
Macháček O., Zeipelt R.: Vergleichung des Zustands der Produktionsspezialisierung in den LPG vom Gesichtspunkt einzelner Gebiete	99
Flek J.: Möglichkeiten und Grenzen zur Entwicklung der Landwirtschaft in den entwickelten kapitalistischen Ländern	107

Vom wissenschaftlichen Leben

Hajná M.: Aufgaben auf dem Gebiet der Forschung der planmäßigen Leitung des land- und nahrungsgüterwirtschaftlichen Komplexes	115
---	-----

Anlage

Statistische Übersichten über die tschechoslowakische und ausländische Landwirtschaft (Die landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften seit dem VIII. gesamtstaatlichen Kongreß der LPG)

Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS — ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Lze též objednat u každé pošty i poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — expedice tisku, oddělení vývozu tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Vytiskl TISK, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 2 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

2

1978

JEDNOTNÁ ZEMĚDĚLSKÁ
DRUŽSTVA
OD VIII. CELOSTÁTNÍHO
SJEZDU JZD

Hektarové výnosy pšenice a obilovin celkem v JZD v t

Území, kraj	Obiloviny celkem						Pšenice					
	1972	1973	1974	1975	1976		1972	1973	1974	1975	1976	
	JZD					zem. celkem	JZD					zem. celkem
ČSSR	3,31	3,66	4,01	3,57	3,64	3,49	3,47	3,89	4,12	3,68	3,89	3,77
ČSR	3,36	3,63	3,82	3,39	3,40	3,23	3,57	3,83	3,83	3,52	3,60	3,45
SSR	3,21	3,73	4,39	3,90	4,09	4,01	3,29	4,00	4,66	3,99	4,43	4,41
Středočeský	3,60	3,74	3,81	3,25	3,15	3,08	3,78	3,89	3,78	3,27	3,23	3,17
Jihočeský	2,98	3,49	3,37	3,17	2,69	2,67	3,11	3,56	3,32	3,18	2,68	2,69
Západočeský	3,33	3,49	3,36	3,33	2,34	2,31	3,54	3,60	3,31	3,43	2,35	2,44
Severočeský	3,42	2,99	3,63	3,46	2,43	2,34	3,56	3,02	3,78	3,60	2,49	2,41
Východočeský	3,42	3,73	3,86	3,30	3,77	3,69	3,65	4,05	3,81	3,34	4,00	3,96
Jihomoravský	3,43	3,68	4,17	3,83	3,80	3,73	3,64	3,89	4,21	4,12	4,11	4,03
Severomoravský	3,12	3,71	3,96	3,01	4,45	3,98	3,36	4,07	3,76	3,25	4,74	4,43
Západoslovenský	3,67	4,15	4,99	4,75	4,52	4,47	3,72	4,41	5,33	4,56	4,88	4,87
Středoslovenský	2,60	3,28	4,05	2,84	3,62	3,42	2,89	3,59	4,38	3,01	3,89	3,81
Východoslovenský	2,54	3,06	3,16	2,55	3,43	3,45	2,55	3,40	3,30	2,56	3,70	3,77

Hektarové výnosy cukrovky a brambor v JZD

	Cukrovka						Brambory					
	1972	1973	1974	1975	1976		1972	1973	1974	1975	1976	
	JZD					zem. celkem	JZD					zem. celkem
ČSSR	36,93	32,12	40,73	36,32	25,40	24,51	17,94	18,18	17,38	15,36	19,00	17,55
ČSR	34,68	32,16	39,65	36,38	24,54	23,53	19,32	19,10	17,80	16,12	20,11	19,25
SSR	42,86	32,00	43,49	36,16	27,54	27,41	11,91	14,68	15,80	12,79	15,57	14,24
Středočeský	32,43	27,54	37,88	32,37	20,46	19,66	18,65	16,87	16,33	12,68	16,21	15,99
Jihočeský	23,21	27,55	31,40	22,61	28,26	33,07	17,84	19,29	15,38	14,48	21,66	21,34
Západočeský	34,70	35,64	46,17	46,86	50,00	36,11	22,79	20,13	18,01	15,47	21,53	20,88
Severočeský	34,86	24,71	32,06	33,09	16,85	15,98	20,31	17,11	20,63	17,36	17,28	17,77
Východočeský	32,77	35,17	39,95	35,90	28,42	27,90	22,78	21,65	20,28	19,43	21,79	21,48
Jihomoravský	37,80	34,37	40,55	40,49	24,55	24,26	18,35	18,49	19,92	18,36	19,07	17,91
Severomoravský	34,41	34,80	43,44	36,49	29,20	29,02	15,87	18,17	16,07	15,50	19,67	17,51
Západoslovenský	43,61	30,85	44,06	36,25	25,66	25,53	11,76	12,35	16,43	11,80	11,77	11,07
Středoslovenský	34,34	32,42	44,31	25,68	31,02	30,95	10,95	17,10	16,62	11,17	17,20	15,12
Východoslovenský	43,21	39,05	39,15	29,79	37,85	37,41	12,60	13,61	15,20	14,34	15,29	14,46

Počet skotu a prasat na 100 ha půdy v JZD v ks (stav k 1. 1.)

	Počet skotu na 100 ha zemědělské půdy v ks							Počet prasat na 100 ha orné půdy v ks						
	1972	1973	1974	1975	1976	1977		1972	1973	1974	1975	1976	1977	
	v JZD						vzem. celk.	v JZD						vzem. celk.
ČSSR	65,2	67,2	69,6	69,5	69,5	71,4	67,3	111,2	115,6	116,6	123,2	120,6	123,4	139,4
ČSR	74,2	77,0	79,5	79,5	79,6	81,2	74,6	106,0	110,8	112,1	115,0	111,2	110,8	129,6
SSR	49,9	51,3	53,6	53,7	53,4	55,9	54,7	121,6	124,7	125,3	139,0	139,0	148,2	159,9
Středočeský	72,6	75,2	77,8	77,9	78,2	79,8	77,5	107,2	113,0	112,5	117,3	111,5	111,2	128,3
Jihočeský	71,9	75,1	78,2	77,9	76,9	79,8	75,7	97,1	102,4	101,7	106,3	97,5	100,2	131,2
Západočeský	72,3	73,6	75,6	75,8	76,2	79,0	70,2	97,6	103,3	100,6	105,0	108,1	109,0	99,5
Severočeský	63,8	67,2	69,4	70,6	71,0	70,9	62,1	95,3	103,7	108,8	107,4	102,1	98,4	100,8
Východočeský	81,1	84,6	87,8	87,4	88,8	89,8	84,4	95,0	100,2	102,4	104,6	100,4	99,3	136,5
Jihomoravský	71,8	74,4	76,0	76,9	76,6	77,4	72,7	116,8	119,6	121,3	122,9	123,9	121,8	158,0
Severomoravský	80,7	83,5	86,2	84,1	84,5	86,7	74,4	117,7	122,3	127,7	129,7	120,7	121,9	118,6
Západoslovenský	55,6	57,5	60,7	59,6	59,5	62,0	60,1	143,9	150,6	149,4	164,6	163,4	176,0	187,9
Středoslovenský	47,9	49,5	51,1	51,5	51,3	53,8	50,9	113,9	114,3	118,9	128,1	129,6	134,3	144,7
Východoslovenský	43,3	44,2	46,0	47,2	46,7	49,2	51,6	79,9	80,2	82,3	92,4	93,3	98,3	117,5

Průměrná roční dojlivost 1 krávy a průměrná roční snáška 1 slepice v JZD

Území, kraj	Průměrná roční dojlivost 1 krávy v l						Průměrná roční snáška 1 slepice v ks					
	1972	1973	1974	1975	1976		1972	1973	1974	1975	1976	
	v JZD					zem. celkem	v JZD					zem. celkem
ČSSR	2674	2832	2848	2842	2850	2805	203	212	226	239	245	220
ČSR	2614	2812	2843	2854	2864	2847	203	215	229	242	254	227
SSR	2839	2885	2860	2811	2818	2710	201	205	221	234	232	206
Středočeský	2532	2756	2750	2707	2655	2636	196	198	215	234	248	222
Jihočeský	2439	2621	2723	2694	2699	2717	199	204	213	219	232	216
Západočeský	2582	2763	2791	2748	2696	2708	193	207	217	235	256	222
Severočeský	2628	2831	2809	2892	2916	2790	194	215	235	140	—	226
Východočeský	2682	2900	2966	2979	3013	3047	205	217	233	241	252	231
Jihomoravský	2730	2915	2916	3012	3038	3043	209	225	239	248	259	234
Severomoravský	2628	2806	2818	2809	2882	2824	204	214	227	247	258	227
Západoslovenský	3005	3006	2978	3014	3131	3158	193	195	216	233	226	203
Středoslovenský	2811	2859	2854	2656	2635	2498	217	222	232	242	239	206
Východoslovenský	2551	2683	2643	2583	2431	2341	192	196	211	223	228	212

Dlouhodobý vývoj produkce mléka a masa na 1 ha zemědělské půdy v JZD

Území, kraj	Produkce mléka na 1 ha z. p. v l						Produkce masa (hověziho, telecího, vepřového) na 1 ha z. p. v kg ž. hm.					
	1960	1965	1970	1975	1976		1960	1965	1970	1975	1976	
	v JZD					zem. celkem	v JZD					zem. celkem
ČSSR	413	520	647	787	786	756	111	150	172	206	200	217
ČSR	500	633	744	918	911	842	127	169	189	217	213	240
SSR	262	322	481	578	588	607	83	115	144	187	178	178
Středočeský	504	606	717	858	827	803	134	175	193	223	213	252
Jihočeský	442	583	670	840	843	827	115	153	170	180	176	232
Západočeský	437	587	674	872	860	760	114	155	159	187	189	190
Severočeský	463	550	666	807	809	679	103	141	166	213	205	189
Východočeský	593	757	866	1089	1081	1041	137	175	189	208	205	257
Jihomoravský	474	592	702	901	892	842	133	179	207	237	240	289
Severomoravský	563	711	881	974	998	862	131	176	205	254	239	216
Západoslovenský	360	393	564	694	731	720	111	155	193	253	253	265
Středoslovenský	199	295	466	527	532	553	64	87	106	139	128	125
Východoslovenský	183	239	368	456	437	519	62	81	101	134	118	121

Intenzita rostlinné a živočišné výroby v JZD

Území, kraj	Hrubá rostlinná produkce						Hrubá živočišná produkce					
	ve stálých cenách r. 1967 na 1 ha zemědělské půdy v Kčs											
	1972 ¹⁾	1973 ¹⁾	1974	1975	1976		1972 ¹⁾	1973 ¹⁾	1974	1975	1976	
	v JZD					zem. celkem	v JZD					zem. celkem
ČSSR	4950	5188	5367	5160	4836	4602	5176	5457	5150	5188	5201	6135
ČSR	5408	5647	5719	5466	5035	4669	5700	6103	5693	5687	5662	6650
SSR	4173	4440	4810	4674	4522	4487	4289	4408	4288	4395	4473	5246
Středočeský	5813	5967	6023	5493	4753	4621	5732	6045	5525	5399	5734	6699
Jihočeský	4350	5015	4661	4448	4106	3797	5235	5573	5177	4966	5050	6436
Západočeský	4707	4811	4477	4490	3524	3061	5028	5388	5065	5160	5163	5568
Severočeský	6852	6144	6511	6969	4948	3853	4775	5160	4902	5032	4829	5597
Východočeský	5302	5714	5668	5352	5360	5111	6064	6456	6111	6177	6160	7420
Jihomoravský	5918	5953	6384	6543	5622	5840	5930	6380	5916	6018	6037	7373
Severomoravský	5052	5656	5913	5040	6085	5417	6106	6568	6403	6079	6267	6481
Západoslovenský	5993	6300	7129	7285	6388	6665	5613	5565	5366	5529	5749	6906
Středoslovenský	2453	2868	3179	2564	2872	2816	3808	3859	3747	3825	3822	4238
Východoslovenský	2916	3272	2926	2783	3339	3424	3148	3287	3143	3294	3124	4145

1) včetně SZP

Nákladovost v JZD

Území, kraj	Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs									
	materiálních nákladů (vč. služeb nemat. povahy)					nákladů na mzdy a odměny za práci				
	1972	1973	1974	1975	1976	1972	1973	1974	1975	1976
ČSSR	50,4	50,8	51,0	55,1	60,6	29,1	28,0	27,1	26,9	27,8
ČSR	50,0	49,8	50,5	55,0	60,6	28,6	27,5	26,8	26,6	27,3
SSR	51,1	52,6	51,9	55,3	60,4	30,1	28,9	27,6	27,4	28,8
Středočeský	51,0	50,1	50,4	56,3	65,1	27,5	27,2	26,7	27,5	29,7
Jihočeský	49,8	48,4	49,8	53,8	59,2	30,7	29,0	28,8	29,0	29,1
Západočeský	49,7	49,4	51,7	56,9	66,3	29,3	28,5	27,6	27,2	29,3
Severočeský	49,0	51,7	52,8	55,1	65,0	28,3	28,3	27,0	25,5	29,3
Východočeský	51,3	50,1	51,1	56,5	59,3	28,2	26,9	26,7	26,4	26,2
Jihomoravský	48,0	48,8	49,5	52,8	59,5	28,5	27,2	25,9	25,1	26,0
Severomoravský	52,1	51,5	51,4	56,5	56,5	28,8	27,3	26,8	27,2	25,6
Západoslovenský	47,0	49,5	48,0	49,6	56,7	28,1	27,0	25,5	24,8	26,7
Středoslovenský	56,9	57,6	56,6	62,7	64,8	32,5	30,9	29,5	29,9	30,3
Východoslovenský	55,5	54,8	55,9	61,4	64,0	32,7	31,3	30,6	30,9	31,5

Podíl JZD na výměře zemědělské půdy, počtu pracovníků, hodnotě základních prostředků a na produkci celého zemědělství v %

Území, kraj	Podíl JZD v % na											
	výměře zem. půdy ¹⁾ k 1. 1. 76	počtu trvale činných pracov- níků k 1. 2. 75	hodnotě základ. prostř. v b. c. k 31. 12. 76 ²⁾	na produkci								
				hrubé produkci (ve st. c. r. 1967)								
				země- dělské	rostlin- né	živočiš- né	obilovin	cukrov- ky	bram- bor	masa ³⁾	mléka	vajec
v roce 1976												
ČSSR	61,1	67,7	60,6	57,5	64,6	52,1	70,0	78,9	64,9	56,6	63,9	12,7
ČSR	59,0	66,5	58,2	56,2	64,1	50,6	68,5	78,8	71,6	52,9	64,3	11,4
SSR	64,6	69,8	66,3	60,1	65,5	55,4	72,6	79,3	47,4	65,0	62,9	15,4
Středočeský	65,6	69,1	70,3	61,6	68,4	56,9	70,5	70,6	76,8	56,4	68,5	5,5
Jihočeský	66,9	69,5	55,7	59,7	72,2	52,4	74,4	36,4	83,5	50,7	68,0	8,2
Západočeský	42,0	49,0	39,8	42,3	48,4	39,0	49,2	36,4	72,4	42,0	47,6	2,8
Severočeský	31,5	41,6	34,2	32,9	40,8	27,4	38,3	59,1	29,4	34,2	37,8	—
Východočeský	66,4	72,2	70,0	61,6	70,3	55,7	75,1	84,1	73,0	53,4	69,6	15,2
Jihomoravský	71,3	78,9	74,0	63,4	69,1	58,8	76,2	82,4	73,4	59,6	76,2	20,1
Severomoravský	51,6	60,9	58,8	53,6	58,0	49,9	65,5	87,0	46,8	57,4	59,8	19,7
Západoslovenský	71,2	76,4	65,7	64,1	68,7	59,7	74,7	79,9	37,4	68,5	72,7	11,6
Středoslovenský	56,2	58,2	67,9	54,0	58,1	51,3	66,3	76,5	42,5	58,2	54,7	26,1
Východoslovenský	64,6	71,5	66,1	55,2	63,0	48,7	71,2	78,3	55,5	62,8	54,3	12,2

¹⁾ podíl společné výměry zemědělské půdy JZD

²⁾ podíl družstevního sektoru celkem, tj. JZD a SZP

³⁾ maso hovězí, telecí, vepřové